

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychosociálních věd a etiky

Obchod s lidmi:

**Psychosociální pomoc ženám obchodovaným za účelem sexuálního
vykořisťování**

Human trafficking:

**The Psychosocial Perspective at Women Trafficked for the Purpose of
Sexual Exploitation**

Bakalářská práce

**Vedoucí práce:
Prof. PhDr. Beáta Krahulcová, CSc.**

**Autorka:
Simona Nováčková**

Praha 2010

Anotace

Bakalářská práce nazvaná „Obchod s lidmi: Psychosociální pomoc ženám obchodovaným za účelem sexuálního vykořisťování“ se v úvodní části snaží teoreticky vymezit fenomén obchodování s lidmi, též nazývaný novodobé otroctví. Zabývá se rovněž rozdílem mezi novodobým zotročováním lidí v porovnání s otroctvím tradičním. V další části se práce konkretizuje a zaměřuje převážně na ženy, jež se staly obětí obchodování za účelem sexuálního vykořisťování. Popisuje rizikové faktory, které zvyšují pravděpodobnost žen stát se jednou z obětí. Dále se zabývá dopadem vykořisťování na tělesný a duševní stav žen. Stěžejní část práce se věnuje psychosociální pomoci poskytované obětem sexuálního vykořisťování a navrhuje vhodnou krizovou i dlouhodobou intervenci obchodovaným ženám.

Annotation

In the introduction, the bachelor thesis titled "Human Trafficking - The Psychosocial Perspective at Women Trafficked for the Purpose of Sexual Exploitation" theoretically defines the phenomenon of human trafficking. Since human trafficking is also called slavery, the thesis defines the difference between the modern and the traditional understanding of slavery. In the following part, the thesis focuses on women, in particular on women who became victims of human trafficking for the purpose of sexual exploitation. It defines the risk factors that increase the probability to become a victim. Further, the thesis deals with the impact of the exploitation on the psychological as well as physical state of women. The core of this thesis engages in examining of the psychosocial assistance rendered to the victims of sexual exploitation. Finally, the thesis proposes a suitable crisis support and a long-term intervention to help the trafficked women.

Klíčová slova

Obchodování s lidmi, vykořisťování, otroctví, viktimizace, zneužívání, trauma, posttraumatická stresová porucha, terapie.

Keywords

Human trafficking, exploitation, slavery, victimization, abuse, trauma, posttraumatic stress disorder, therapy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 28.6.2010

.....
Simona Nováčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda a upřímně poděkovala vedoucí své bakalářské práce Prof. PhDr. Beátě Krahulcové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení.

OBSAH

ÚVOD	7
1. OBCHOD S LIDMI JAKOŽTO REVITALIZACE OTROCTVÍ	9
1.1. Historické pozadí	9
1.2. Rané pohledy na obchod s lidmi v moderní době a cesta k mezinárodně uznávané definici	10
1.3. Současný pohled na obchodování s lidmi	11
1.4. Formy obchodování s lidmi	13
2. OBCHOD SE ŽENAMI ZA ÚČELEM SEXUÁLNÍHO VYKOŘIŠŤOVÁNÍ	14
2.1. Svět obchodovaných žen	15
2.1.1. Trauma a paměť	16
2.1.2. Omamné a návykové látky	17
2.2. Obchodované ženy a jejich společné charakteristiky	18
2.2.1. Rizikové faktory zvyšující náchylnost žen k obchodování	18
2.2.2. Násilí během obchodování a jeho důsledky na tělesné zdraví žen	19
2.2.3. Násilí během obchodování a jeho důsledky na duševní zdraví žen	20
3. PSYCHOSOCIÁLNÍ POMOC OBCHODOVANÝM ŽENÁM	23
3.1. Poskytovaná asistence obětem obchodu s lidmi v ČR	23
3.1.1. Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi	23
3.2. Překážky znesnadňující ženě vyhledat adekvátní pomoc	25
3.3. Aktivní příprava sociálního pracovníka	26
3.4. Krizová intervence	30
3.5. ST Terapie	31
3.5.1. Krizová intervence z pohledu ST terapie	34
3.5.2. Dlouhodobá intervence z pohledu ST terapie	37
ZÁVĚR	42
POJMY	44
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

ÚVOD

Obchodování s lidmi, velmi často nazývané novodobým otroctvím, patří mezi obzvláště zhoubná a zákeřná porušování základních lidských práv a svobod. V ohrožení se neocitá pouze lidská důstojnost a pocity jistoty, nýbrž hlavně zdraví a v některých případech i život obětí. Tato práce má za cíl pojednat o obchodování s lidmi jako aktuálním fenoménu v české společnosti. Jde o jev, který se na území České republiky objevuje se změnou politického režimu a s postupujícím časem nemizí, naopak se zhoubně šíří.

V úvodní části své práce nastíním historii otroctví a důležité momenty v boji o jeho potlačení, ale hlavně budu hledat rozdíly mezi tradičním a novodobým otroctvím ve snaze dokázat, že novodobé obchodování s lidmi je neprávem podceňováno a že svou šíří, nebezpečností a zhoubností tradiční otroctví předčí. Moderní doba a s ní spojená globalizace, sofistikovanější technologie, internet, kapitalismus a mnohé další aspekty umožňují vykořisťovatelům získávat pro své nekalé praktiky stále větší počet obětí a přitom úspěšně unikat zákonu. Navíc v dnešní době existuje veliké množství forem vykořisťování. Vedle pracovního vykořisťování, ilegálních adopcí, obchodování s lidskými orgány a dalších hrůzných praktik představují právě ženy nucené k prostituci zlatý důl organizovaného zločinu.

V následující části práce se zaměřím právě na ženy obchodované za účelem sexuálního vykořisťování. Na rozdíl od zbraní či drog je možné obchodovat je opakovaně a libovolně dlouho, což se zásadním způsobem podepisuje na psychickém a zdravotním stavu obchodovaných žen. Zdravotnímu a duševnímu stavu, a to především traumatu, se budu v této části věnovat obzvláště intenzivně. Stejně tak se ale pokusím nepodcenit rizikové faktory, jež zvyšují pravděpodobnost žen stát se budoucími oběťmi.

Ve stěžejní části své práce mě bude zjištěný zdravotní a převážně psychický stav žen inspirovat k popsání překážek, jež mohou zabraňovat ženě vyhledat adekvátní psychosociální pomoc. Stejně tak upozorním na nutnost důkladné přípravy sociálního pracovníka. Po zvážení všech rizik a také po teoretickém popsání asistence poskytované obětem obchodování s lidmi v České republice se dostanu k samotné krizové intervenci. Po krátkém seznámení s principy krizové intervence ji nebudu více obecně zkoumat. Vrátím se k ní až po popsání terapeutického přístupu, který považuji za vhodný pro obchodované ženy. Krizovou intervenci tedy utvořím z poznatků vycházejících z navržené terapie. Vzhledem k tomu, že

pomoc obchodovaným ženám nelze vtěsnat do dvouměsíčního období, čili do doby trvání samotné krizové intervence, na základě zvoleného terapeutického přístupu navrhnou i intervenci dlouhodobou.

Na závěr shrnu poznatky, ke kterým jsem během psaní svojí práce dospěla, a upozorním na důležitost zvyšování zájmu veřejnosti o problematiku obchodovaných žen.

1. Obchod s lidmi jakožto revitalizace otroctví

1.1. Historické pozadí

Samotný fenomén vykořisťování není nový, jeho původ můžeme vidět v otrokářství a obchodu s otroky. Ačkoliv je nám dobře známo počínání starověkých civilizací Blízkého východu, prominentního postavení se podle Phillipse (1985) otrokářské praktiky těšily hlavně od dob Římské říše a dědictví tou zanechané do značné míry ovlivnilo následné počínání v Evropě a Severní Americe. Z počátku římské právo nakládalo s otrokem stejně jako se soukromým majetkem vlastníka či mistra, běžně byli používáni jako hlídači, kuchaři či v hrnčířských manufakturách, ženy nejčastěji jako služebné a prostitutky (Blackburn, 1997). Obvykle museli čelit drsným podmínkám a jejich postavení bylo dalece vzdálené postavení plnoprávného člověka. Ke zlepšení dochází až ke konci Římské říše, tedy v 5. a 6. století po Kristu, kdy vlastníci začínají své otroky postupně emancipovat, ať již pod nátlakem morálních pohnutek zakořeněných v křesťanství, nebo z důvodů pragmatických, a sice jak píše Meltzer (1993, str. 183): „náklady na udržování otroka se pro vlastníky stávají již neúnosnými“.

Otrokářství tím ale zcela nevyvymizelo, jak dokazuje dále Blackburn (1997). V Evropě se s ním ve středověku sice setkáváme zřídka, významný rozmach však zažívá opět v 15. století, kdy se Portugalci dostávají do Afriky, aby si zajistili přístup ke zlatu. Od tohoto okamžiku, kdy Portugalci hbitě obchod se zlatem rozšiřují o obchod s otroky, se otroctví šíří do mnoha částí Evropy. Jejich postavení je opět bídné, často jsou vyobrazováni jako hrůzná stvoření a bezvěrci, přičemž tyto charakteristiky slouží k ospravedlňování často užívaného násilí při zajištění snadnější kontroly nad nimi. Paralelně s rozšiřováním otroctví jak po celé Evropě, tak hlavně ve Spojených státech amerických se k obecnému vnímání otroctví přidal i rasový prvek, a to až do takové míry, kdy barva pleti a rasa byly běžně asociovány se statutem otroka. Zde stojí za zmínku obrat v dějinách otroctví, a sice 18. prosinec 1865, kdy se součástí Ústavy Spojených států amerických stal třináctý dodatek, jímž bylo na území USA definitivně zrušeno otroctví.¹

V Evropě se pokusy o zrušení otroctví objevují od 19. století, přesněji od setkání zástupců téměř všech zemí Evropy po napoleonských válkách na Vídeňském kongresu v roce 1815, ale

¹ The United States Constitution, amendment XIII – Slavery Abolished. “1. Neither slavery nor involuntary servitude, except as a punishment for crime whereof the party shall have been duly convicted, shall exist within the United States, or any place subject to their jurisdiction.” Ratified 12/6/1865.

k zásadním změnám na mezinárodním poli dochází až se založením Společnosti národů po první světové válce. Ke klíčovým dokumentům patří Úmluva o otroctví z roku 1926,² první nástroj mezinárodního práva definující jak otroctví, tak obchod s otroky. Článek 1(1) definuje *otroctví* jako: „stav nebo poměr osoby, nad níž se vykonávají některé nebo všechny složky práva vlastnického.“ Článek 1(2) koresponduje s definicí a popisuje *obchod s otroky* jako:

„každé jednání, spočívající v polapení, nabytí nebo postoupení osoby s úmyslem uvést ji v otroctví; každé jednání spočívající v nabytí otroka s úmyslem prodati nebo vyměnití jej; každé jednání pozůstávající v postoupení, prodejem neb výměnou, otroka nabytého s úmyslem, aby byl prodán nebo vyměněn, jakož i vůbec každé jednání, pozůstávající v obchodu s otroky nebo v jejich dopravě.“

Analýzou definic ve spojení s výše nastíněnou historií otroctví dochází Obokata (2006) k několika společným charakteristikám. Otroctví se podle něj vyznačuje vlastnictvím nebo kontrolou nad jinou lidskou bytostí. S otroky bylo nakládáno jako s majetkem vlastníka, čili jako se zbožím bez práv. Vlastnictví otroků bylo doživotního nebo dlouhodobého charakteru. Další důležitou charakteristikou je odnětí základních lidských práv a svobod, jako například právo volně se pohybovat³ nebo právo na svobodu.⁴ Ve své práci budu opakovaně dokazovat, že obchodování s lidmi v moderní době sdílí s tradičním otroctvím nejen jeden společný znak⁵ a navzdory všem přijatým dohodám revitalizace otroctví je patrná.

1.2. Rané pohledy na obchod s lidmi v moderní době a cesta k mezinárodně uznávané definici

Chceme-li se pokusit o vymezení pojmu obchodování s lidmi, k dispozici nám poslouží celá řada definic sahající až na počátek 20. století,⁶ čili do doby, kdy se započala snaha

² Vyhlášena byla Společností národů 25.9.1926, dostupné na WWW: <<http://www2.ohchr.org/english/law/slavery.htm>>.

³ Všeobecná deklarace lidských práv schválená Valným shromážděním OSN dne 10.12.1948. Článek 13.

⁴ Ibid., Článek 2.

⁵ Zároveň se však v kapitole „Současný pohled na obchodování s lidmi“ budu věnovat rozdílům mezi tradičním a novodobým otroctvím.

⁶ Mezinárodní ujednání o potírání obchodu s bílými otroky (1904), Mezinárodní úmluva o potírání obchodu s bílými otroky (1910), Mezinárodní úmluva o potírání obchodu se ženami a dětmi (1921), Mezinárodní úmluva o potírání obchodu s dospělými ženami (1933), Úmluva OSN o potlačování obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob (1949)

mezinárodního práva bojovat proti obchodování s lidmi. Stěžejní dokumenty akcentovaly zejména boj proti nucení žen k prostituci a zneužívání žen a dětí. Ostatním formám⁷ obchodování s lidmi se věnovaly spíše okrajově, proto první vhodnou a mezinárodně uznávanou definici nabídl až „Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi“ z roku 2000 (tzv. Palermský protokol), který doplňuje mezinárodní „Úmluvu OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu“.

Palermský protokol v článku 3(a) stanovuje:

„Obchodování s lidmi znamená najímání, přepravu, převoz, přechovávání nebo přijetí osob za účelem zneužívání za pomoci hrozby, použití síly nebo jiných forem donucení, za pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu bezbrannosti nebo pomocí předání nebo přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou. Zneužívání zahrnuje přinejmenším zneužívání prostituce jiných, jiné formy sexuálního zneužívání, nucenou práci nebo poskytování služeb, otroctví, nebo podobné praktiky jako otroctví, nevolnictví nebo odnětí orgánů.“

Palermský protokol odkazuje na specifické formy zneužívání osob, čímž jasně poukazuje na fakt, že osoby jsou obchodovány za různými účely, ne jenom v dřívější době zdůrazňované prostituci. Přestože výčet není úplný a je za to někdy kritizován,⁸ hlavní snahou bylo rozšířit definici obchodování s lidmi, aby forem zneužívání obsahovala co nejvíce.

1.3. Současný pohled na obchodování s lidmi

Obchodování s lidmi v současné době je, jak již bylo v úvodu zmíněno, nazýváno novodobým otroctvím. Z toho plyne, že ačkoliv snaha mezinárodních organizací a jejich úmluv o potírání tohoto fenoménu je vysoká, otroctví stále z povrchu země nemizí. Označení *novodobé* poukazuje na fakt, že od tradičního otroctví se bude odlišovat, a přestože postrádáme mezinárodně uznávanou definici pojmu novodobé otroctví, existuje řada charakteristik, které nám mohou pomoci s rozlišením těchto na první pohled si podobných praktik. Bales (2000, str. 35) uvádí, že legální vlastnictví osob v novodobém otroctví, na rozdíl od minulosti, není možné. Dnes je otroctví ilegální na celém světě, tudíž kupující v momentě obchodování osoby

⁷ Viz kapitola Formy obchodování s lidmi

⁸ Rozsáhlejší kritika Palermského protokolu viz. Holand, K.E., *The Impact of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children*, Human Rights Brief, 2001. str. 30.

nezíská účet nebo smlouvu o vlastnictví. Získá nad obětí vládu a k jejímu udržování používá násilí. Paradoxně nemožnost legálního vlastnictví otroků představuje pro *držitele*⁹ jeden z největších pokroků a množství finančních výhod, získávají tím nad oběťmi absolutní moc bez jakékoliv zodpovědnosti za ně.

Další aspekt přispívající k šíření fenoménu spatřuje v nepřičítání velkého důrazu rase. Rasa a etnický původ nehrají skutečně v novodobém otroctví velkou roli. V minulosti tyto dva aspekty napomáhaly vykořisťovatelům ospravedlnit své počínání. Kritéria pro zotročování dnes již nezahrnují barvu pleti a náboženství, nýbrž jsou nahrazeny slabostí, důvěřivostí a strádáním.¹⁰ Zmíněné faktory a mnohé další přispívají velikou měrou k náchylnosti osob stát se budoucími oběťmi zotročení. Jinými slovy, náchylnost je přímo úměrná beznaději.

Požizovací náklady otroků, jež jsou v dnešní době velmi nízké, na rozdíl od zisků, které od dob klasického otroctví enormně vzrostly, napomáhají rovněž hlavně vykořisťovatelům.

V neposlední řadě Bales (2000) zmiňuje nadbytek potencionálních otroků, spojený s dramatickým nárůstem světové populace po druhé světové válce. Z nadbytku a nízkých pořizovacích nákladů přirozeně vyplývá i poslední rozdíl. Již není třeba snažit se udržet si otroky co nejdéle, nové skutečnosti dávají prostor horšímu zacházení i jednorázovému použití. Výše zmíněné charakteristiky jasně ukazují, jak je fenomén novodobého otroctví děsivý a závažný. O to více tedy by mohla záležet skutečnost, že se o něm stále dostatečně nemluví. Důvody jsou však nasnadě. Jak v České republice, tak i ve světě chybí statistiky, které by sloužily jako základ pro exaktní debatu. „Je jen málo empirických dat a ještě méně teoretických prací zaměřených na obchodování s lidmi.“ (Omelaniuk 2005, str. 7) Jelikož se jedná o latentní trestnou činnost, zachyceno je pouze malé procento případů. Přestože existuje řada nevládních i mezinárodních organizací zabývajících se obchodem s lidmi,¹¹ kvalifikovaným odhadům rozsahu obchodu s lidmi se vyhýbají. Obecně se však nejčastěji užívá odhadů ILO (Mezinárodní organizace práce),¹² a tyto respektuje i MV ČR. Podle ILO je na světě 2,4 milionu osob obětí obchodu s lidmi za účelem nucené práce.

⁹ Termín zavedený Balesem pro zdůraznění ilegální podstaty vlastnictví otroků. (Bales 2000, str. 5)

¹⁰ Strádáním je míněna chudoba, nezaměstnanost, nedostatečné vzdělání, hlad (Scarpa 2008, str. 12.)

¹¹ La Strada Česká republika. Dostupné na WWW: <<http://www.strada.cz/>>. Anti-Slavery International, London. Dostupné na WWW: <<http://www.antislavery.org/english/>>. The Global Alliance Against Traffic in Women. Dostupné na WWW: <<http://www.gaatw.org/>>.

Mezinárodní organizace pro migraci (IOM). Dostupné na WWW: <<http://www.iom.cz/>>.

Council of Europe. Dostupné na WWW: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/default_en.asp>.

International Labour Organization. Dostupné na WWW: <<http://www.ilo.org/declaration/lang--en/index.htm>>.

United Nations Office on Drugs and Crime. Dostupné na WWW: <<http://www.unodc.org/unodc/index.html>>.

¹² ILO (Mezinárodní organizace práce). Dostupné na WWW:

<http://www.ilo.org/global/Themes/Forced_Labour/lang--en/index.htm>.

1.4. Formy obchodování s lidmi

Obchodované oběti jsou v závislosti na pohlaví a věku vystavovány různým formám zneužívání. Dottridge (2004) uvádí, že ženy a dívky jsou nejčastěji obchodovány za účelem sexuálního vykořisťování, nucené prostituce a nucených sňatků, zatímco muži jsou spíše vystavováni pracovnímu zneužívání. Zde je třeba zmínit, že pracovní vykořisťování je velice variabilní, může spadat buď do všedních odvětví (jako například práce v zemědělství, dolech a továrnách), ilegálních aktivit (drobné zlodějství, obchodování s drogami) nebo do pouličního žebrání a domácího otroctví.¹³ Třetí skupinou jsou děti, které jsou často obchodovány z důvodů ilegální adopce nebo svým vykořisťovatelům zajišťují veliké zisky nucenou prací, žebráním, prostitucí či pornografií. (Dottridge, 2004, str. 9) Vykořisťování bývá velmi často spojeno s domnělým dluhem, který oběti vznikl transportem, zprostředkováním práce, ubytováním, legalizací pobytu a jinými skutečnostmi a končí úspěšným splacením původního dluhu, často navýšeného o úroky či dodatečné náklady, nebo v ostatních případech se obětem podaří uprchnout nebo získat *více* svobody. „Případy celoživotního či intergeneračního zneužívání nejsou doloženy.“ (Smarajit, sec cit in Scarpa, 2008)

¹³ O domácím otroctví převážně dětí blíže Bales, Kevin, *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. London: University of California Press, 2000.

2. Obchod se ženami za účelem sexuálního vykořisťování

V následující kapitole se budu věnovat ženám, které se staly oběťmi obchodování za účelem sexuálního vykořisťování. Vzhledem k již zmiňovaným nepřesným statistikám sice není jisté, jestli právě do této formy vykořisťování spadá největší počet obětí, ale jednoznačně lze říci, že komerční sexuální zneužívání žen je rozšířeno celosvětově a dopady na tělesné a duševní zdraví žen jsou alarmující. Ženy jsou k prostituci, pornografii, barovému tančení a sňatkům donucovány fyzickým násilím, držením v zajetí, mučením, ponižováním a v neposlední řadě vyhrožováním jim samotným nebo jejich rodinám. IOM vidí komerční sexuální zneužívání žen jako „finančně nejvýnosnější pro vykořisťovatele a jako fyzicky a emocionálně nejničivější pro oběť, vzhledem ke každodennímu systematickému fyzickému, sexuálnímu a psychickému zneužívání.“ (2007, str. 35) Zimmermanová et al. (2006, str. 5) praví, že: „pouze zlomku žen se podaří [vykořisťovatelům] uprchnout a ještě menší část z nich je schopna využít lékařskou, psychologickou a sociální pomoc příslušných organizací.“ Ženám ve vyhledání pomoci mohou bránit externí překážky (např. nedostatečná informovanost o střediscích poskytujících pomoc), ale velikou roli bohužel hrají i vnitřní zábrany (stud). Oba faktory jsou do značné míry propojené. Dokud se nebude o obchodování se ženami debatovat stejně běžně jako o ostatních marginalizovaných skupinách, ženy si budou stále připadat se svými otřesnými zážitky osamocené, a tím pádem jim stud bude i nadále bránit ve vyhledání adekvátní pomoci. Předpokládejme však, že se situace pozmění a finanční prostředky umožní neziskovým a mezivládním organizacím vést větší počet kampaní, jejichž cílem bude zvýšit podvědomí o obchodu s lidmi.¹⁴ V tomto případě je potřeba, aby se odvážné ženy, jež se odhodlají pomoc vyhledat, setkaly s co nejprofesionálnější lékařskou i psychosociální pomocí. Vhodně volený přístup ke zneužívaným ženám může rychle napomoci znovuobnovování ženiny důvěry v ostatní osoby. Mým cílem bude v následující kapitole navrhnout vhodný přístup ke zneužívaným ženám pomocí terapie zvané Survivor Therapy (dále ST terapie),¹⁵ a tím nejen dopomoci postupné nápravě duševního klidu ženy, ale i přispět nepatrně v boji proti

¹⁴ Příkladem úspěšné kampaně je již zmiňovaná akce Mezinárodní organizace pro migraci, IOM Praha /online/, Informační kampaň proti obchodu s lidmi „Neboj se říct to za ni“, vedena na území ČR od 1.7.2007 do 31.1.2008. Dostupné na WWW: <<http://www.rekni-to.cz>>.

¹⁵ Terapie zvaná Survivor Therapy je v zahraničí poměrně mladá. Pojem zavedla psycholožka Lenore Walkerová, odbornice na násilí páchané na ženách. Ve své publikaci „*Abused Women and Survivor Therapy. A Practical Guide for the Psychotherapist*“ píše o odborné pomoci zneužívaným ženám. Pojem „victim“ Walkerová nahrazuje pojmem „survivor“ a činí tak ze stejných důvodů, jako zahraniční organizace zabývající se obchodováním s lidmi. Ty tvrdí, že pojem „victim“ evokuje pasivní odevzdanost, což je mnohdy v hrubém rozporu se skutečnými charakteristikami vykořisťovaných žen. V českých organizacích je tento trend také běžný, ale bohužel chybí vhodný ekvivalent ke slovu „survivor“. Ve své práci proto nebudu terapii ST překládat, jelikož český ekvivalent „přeživší“ či „pozůstalý“ nevystihuje přesně anglický význam slova „survivor“.

hroživému fenoménu vykořisťování žen, jehož počínáním dochází ke způsobení traumat s „následky tak silnými, že mohou ovlivňovat ženinu schopnost převzít vládu nad svým životem, nad svou budoucností a nad svými možnostmi začlenění do společenského života.“ (Zimmermanová et al. 2006, str. 25) Předtím, než se k návrhu na zlepšení péče obchodovaných žen dostanu, v následujících oddílech podrobně popíšu tělesné a duševní příznaky, se kterými se ženy po úniku vykořisťovatelům potýkají.

2.1. Svět obchodovaných žen

Je těžké představit si život obchodovaných žen. A v případě, že si ho začneme vykreslovat, je téměř jisté, že se nám znelíbí. Nikdo z nás by se dobrovolně nechtěl podrobovat praktikám, které užívají vykořisťovatelé k likvidaci jejich zdraví, pojetí sebe sama a pocitu bezpečí. Je však velice důležité si svět znásilňovaných žen přiblížit a pochopit. Jenom tak lze porozumět reakcím obchodované ženy.

IOM (2007) popisuje prostředky, jež využívají vykořisťovatelé k udržení si nadvlády nad ženou. Kromě neustálého terorizování, lhaní o skutečnostech týkajících se venkovního světa, emocionální manipulace a všech forem násilí využívají vykořisťovatelé tři stupně nátlaku.

Z počátku vystavují ženu extrémním podmínkám, ve kterých je neustále konfrontována s vidinou smrti. Druhý stupeň zahrnuje fyzické vyčerpání. Ženy jsou nuceny pracovat dlouhé hodiny s minimální možností odpočinku. Bez času na regeneraci se ženy velice rychle vyčerpají a celkové oslabení jim sebere motivaci aktivně se bránit svému údělu. Ve třetím stupni využívá vykořisťovatel ženiny izolace. Žena je přísně kontrolována a jediný kontakt jí je dovolen s vykořisťovatelem a klienty.

Každý odborník, který se dostane do kontaktu s obchodovanou ženou, by se měl snažit porozumět důvodům stojícím za ženiným chováním. Některé mohou být traumatizovány, zatímco jiné mohou působit sebejistě.

Ať již budou jejich reakce jakékoliv, výše nastíněný život zapříčiňuje v největší míře sníženou schopnost důvěry a pocit ztráty kontroly nad svým životem. Sociální pracovník musí mít neustále na paměti, že pro ženu, která trpí ztrátou důvěry, může být velice obtížné přijmout nabízenou asistenci. Může ji vnímat v tom smyslu, že bude muset opětovně delegovat část své nově nabývané kontroly nad svým životem na zcela cizí osoby.

2.1.1. Trauma a paměť

Není nezvyklé, že ženám vlivem působení otrěsného zážitku obchodování vznikne trauma, jež znemožní vybavování si jmen, dat, míst a situací. „Ztráta paměti je obzvláště akutní v době započínání traumatu, tedy v momentě, kdy si oběť začne uvědomovat nebezpečí, ve kterém se ocitá“ (IOM 2007, str. 197).

Vágnerová (2004) tvrdí, že prožívání vyhrocené události silně otrásá jedincovým sebeprožíváním, a sice zejména pocit ztráty moci a vlivu je zdrcující. Během 2-3 dnů po objevení se traumatizujícího podnětu dochází ke změnám v chování a prožívání. Tyto fyziologické změny jsou označovány jako „akutní reakce na stres“. Ztráta paměti je projevem pasivní reakce¹⁶ na stresující podnět.

Reakce na traumatickou událost se nemusí objevit okamžitě. Podle Vágnerové (2004) se může projevat až dlouho po události, která ji vyvolala, a sice změnami ve fyzické, emoční a sociální rovině. Mluvíme pak o posttraumatické stresové poruše (dále PTSD). Problematická může být skutečnost, že si klient často nemusí dát do souvislostí příčiny změn s traumatickou událostí.¹⁷ PTSD se projevuje zejména v tendenci k znovuprožívání traumatického obsahu (klientovi se vrací děsivé sny), dále v tendenci osoby vyhnout se myšlenkám či pocitům spojených s traumatem (klient odmítá aktivity, které vyvolávají vzpomínky) a vypozerovat je můžeme i v přetrvávajících projevech zvýšené dráždivosti.

Vágnerová (2004) dále praví: „Posttraumatická reakce se snáze rozvine tam, kde náhlá zdrcující událost prohloubí již předem přítomnou bezmoc.“ (str. 365) Tento poznatek je důležité si vybavit v oddíle nazvaném „Rizikové faktory zvyšující náchylnost žen k obchodování“. Bude v něm dokázáno, že neblahá životní situace žen zvyšuje pravděpodobnost stát se obětí obchodu s lidmi. Lze tedy předpokládat, že PTSD se právě u obchodovaných žen může projevat intenzivně. V oddíle nazvaném „Násilí během obchodování a jeho důsledky na duševní zdraví žen“ svoji hypotézu potvrdím.

¹⁶ Na rozdíl od běžnější obranné reakce typu A (nazývané „aktivní“, nebo též „reakce typu útěk nebo útok“) se objevuje reakce typu B („pasivní“) méně často, zejména ve velmi závažných případech. Dle Vágnerové (2004) se jedná o dokonalou obranu před vnímáním podnětu.

¹⁷ Na rozdíl od akutní reakce na stres si událost pamatuje, pouze modifikuje události s ní spojené.

2.1.2. Omamné a návykové látky

V následujícím oddíle pojednám o užívání omamných a návykových látek obchodovanými ženami. Odbornou veřejnost zaujala tato problematika v roce 2009. La Strada ČR tehdy přišla s informací, že v letech 2007 a 2008 začala problematika užívání drog vstupovat výrazněji do procesu sociální práce s obchodovanými ženami. Během let 2007-2008 La Strada ČR zaznamenala, že 20 % žen obchodovaných za účelem sexuálního vykořisťování a využívajících dlouhodobě služeb organizace má zkušenost s užíváním drog. Sociální pracovníce La Strady ČR uvedly, že jedna pětina těchto žen užívala pervitin, heroin, kokain či marihuanu. Preslová a kol. (2009) ke zjištění sociálních pracovníc uvádí: „Délka užívání i intenzita variovaly od krátkodobého epizodického užívání až po několikaleté závislosti, kdy byla droga užívána s vysokou pravidelností.“ (str. 34). Zajímavé zjištění se týká též nadužívání alkoholu, především u žen nucených k prostituci v klubech. Ženy často uváděly, že alkohol užívaly dobrovolně, pomáhal jim překonat vykořisťující poskytování sexuálních služeb.

Ač se nám může jevit samotné číslo 20 % vysoké, je důležité podívat se na něj v širším kontextu. Preslová a kol. (2009) uvádí, že u pouliční prostituce je v některých regionech zaznamenáno až 90 % užívání drog. I když nemůžeme položit rovnítko mezi pouliční prostituci a obchodování s lidmi, je oblast sexbyznysu stále prostředím, v němž se nacházejí osoby, které tyto služby poskytují nedobrovolně či jsou zde obchodovány. Závislost na drogách může být potom také jedním z faktorů, který jim znesnadňuje vykořisťující prostředí opustit. Bohužel na základě těchto zjištění lze předpokládat, že počet žen užívajících drogy je vyšší než 20 %, které zaznamenala organizace La Strada ČR.

Závislost s sebou přináší komplikace v přístupu k obchodované ženě. Podle Vágnerové je závislost: „onemocněním, které postupně vede k narušení tělesných, psychických i sociálních funkcí.“ (2004, str. 548), čili předpokládaná asistence obchodovaným a závislým ženám bude v mnoha ohledech ztížena. U závislých žen se předpokládá poškození somatického zdraví i změny v psychických projevech, obzvláště je zasaženo emoční prožívání, kognitivní procesy a snížená je i motivace (Vágnerová, 2004). Zkušenosti La Strady ČR s obchodovanými a závislými ženami teoretický náhled Vágnerové nepřímou potvrzují. Největší problémy podle organizace přináší snížená motivace k řešení ženiny situace. Organizace si je vědoma citlivosti problematiky, nabízí proto svým klientkám pobyty ve specializovaných organizacích, zejména na detoxikačních jednotkách.

2.2. Obchodované ženy a jejich společné charakteristiky

V tomto oddíle propojím způsoby zneužívání obchodovaných žen s následky, jež vykořisťování přináší. Pokusím se nastínit život žen během obchodování a dále využiji statistických údajů o následcích obchodu se ženami na jejich zdraví vyplývajících ze studie „Ukradené úsměvy“ (Zimmermanová et al., 2006)¹⁸, jež jsou směrodatné pro moji práci. Utvrdily mě v domněnce, že kvalitní psychosociální pomoc je minimálně stejně důležitá jako pomoc lékařská.

Účelem výzkumu bylo shromáždit kvantitativní a kvalitativní údaje o subjektivních příznacích poškození tělesného, sexuálního a duševního zdraví žen a dívek zneužitých k sexuálním službám. Autoři vychází z celistvého pohledu na zneužívané ženy, snaží se zjistit, zda existují určité společné rizikové faktory, kvůli nimž se ženy stávají náchylnější k obchodování nebo které by mohly mít později vliv na jejich psychický stav. Informace získané o vývoji zdravotního a duševního stavu obětí dokazují, jak nezbytná je okamžitá pomoc a krizová intervence a dále zejména akcentují důležitost další průběžné podpory, zejména psychosociální. Směrodatné pro utvoření profilu obchodované ženy budou nejčastěji zmiňované zkušenosti s fyzickým či sexuálním násilím již v době před obchodováním, vystavení fyzickému a sexuálnímu násilí během obchodování a prožívání psychického zneužívání během obchodování.

2.2.1. Rizikové faktory zvyšující náchylnost žen k obchodování

Přestože ženy, které se staly oběťmi obchodování s lidmi, nevytvářejí homogenní skupinu (liší se věkem, kulturou, národností, osobností, rodinným stavem a úrovní vzdělání), nacházejí autoři studie dva poměrně výrazné rizikové prvky, které by mohly přispívat k budoucímu obchodování žen.

Rodinný stav a rodičovství je první ukazatel. Bylo zjištěno, že téměř 89 % žen v okamžiku opuštění domova nežilo s manželem ani partnerem. Téměř 40 % žen uvedlo, že měly dítě, a co je důležité, z celkového počtu žen s dítětem 82 % řeklo, že před opuštěním domova nebyly vdané ani nežily s partnerem.

¹⁸ Výzkumný tým vyslechl celkem 207 žen. První pohovor se obvykle uskutečnil 0 až 14 dnů poté, co žena vstoupila do programu péče (fáze krizové intervence), druhý pohovor se většinou konal 28 až 56 dnů po zahájení péče (fáze vyrovnávání) a třetí pohovor obvykle proběhl po uplynutí 90 a více dnů (dlouhodobé zvládnání příznaků).

Zkušenosti s fyzickým nebo sexuálním násilím v minulosti byly druhým rizikovým faktorem. Celých 60 % respondentek přiznalo nějakou formu násilí před svým obchodováním, z toho 50 % bylo týráno fyzicky a 32 % zneužíváno sexuálně. Téměř každá čtvrtá žena (22 %) byla týrána fyzicky i sexuálně zneužívána. Zkušenosti s předchozím zneužíváním zvyšují pravděpodobnost stát se obětí obchodování s lidmi. Zimmermanová et al. zde odkazují na dřívější studii (Green, 2000) ukazující, že negativní účinky opakovaných traumat jsou větší než v případě jednotlivé traumatické zkušenosti. Vyvozují z ní následující, a sice že u žen, které byly zneužívány již i v minulosti, obchodování prohloubí zhoubné důsledky pro jejich tělesné a duševní zdraví.

Slova Vágnerové (2004, str. 365) : „Posttraumatická reakce se snáze rozvine tam, kde náhlá zdrcující událost prohloubí již předem přítomnou bezmoc.“ se tímto posouvají z roviny teoretické do empirické.

K ucelenému výčtu faktorů přispívajících k obchodování žen (ať již přímo či nepřímo) je třeba zmínit i nerovnováhu mezinárodních ekonomických vztahů, chudobu, toleranci k porušování lidských práv a politickou nestabilitu v zemích původu, nedostatečnou informovanost veřejnosti i obětí a nedostatečné právní vědomí, posunutý systém hodnot ve společnosti, přílišnou orientaci na principy tržního chování a mýtus lehkého a pokojného života v bohatších zemích, vysokou poptávku po levném, prodejném sexu a často i nejrůznější formy genderové či rasové diskriminace (MV ČR).¹⁹

2.2.2. Násilí během obchodování a jeho důsledky na tělesné zdraví žen

Během výzkumu se bral na vědomí fakt, že sexuální násilí a fyzické ubližování jsou průvodními znaky obchodování se ženami. Při dotazování žen na výskyt fyzického a sexuálního násilí, výhrůžek a omezování pohybu v době obchodování dochází Zimmermanová et al. k nelíbivým závěrům. Naprostá většina žen (95 %) uvedla, že byla během obchodování vystavena fyzickému či sexuálnímu násilí. Z toho 90 % žen se stalo terčem sexuálního násilí²⁰ a 76 % žen bylo obchodníky fyzicky napadeno. 89 % žen uvedlo, že se staly terčem výhrůžek smrtí, bitím, dalším zadlužením, ublížením dítěti a rodině nebo prodejem jinému obchodníkovi. Absolutní ztrátu svobody potvrzuje 77 % žen.

¹⁹ MV ČR, dostupné na WWW: < <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-popis-situace-v-obchodu-s-lidmi-979350.aspx> > [cit. 26.května 2010].

²⁰ To znamená, že byly násilím či výhrůžkami nuceny k pohlavnímu styku či jiným sexuálním činnostem.

Studie ukazuje na nejzávažnější symptomy poškození zdraví, které ženy nejčastěji uváděly. Obecně ženy trápila únava, úbytek tělesné hmotnosti a nechutenství. Neurologické symptomy, jako například bolesti hlavy, závratě a problémy s pamětí byly zmiňovány na druhém místě. Následovaly gastrointestinální problémy, z nichž ženy trápily nejvíce bolesti břicha, zvracení, průjem nebo zácpa. Obtíže v oblasti sexuálního a reprodukčního zdraví uvádím sice na posledním místě, je však pravdou, že určité komplikace z této oblasti, převážně poševní výtoky a gynekologické infekce, trápily značnou část žen. Bolesti v pánevní oblasti, bolesti při močení a poševní krvácení se vyskytovaly rovněž, ovšem na rozdíl od výtoků a infekcí s menší pravidelností.

Studie předkládá, že symptomy zmiňované sledovanými ženami ukazují na nutnost lékařské péče zaměřené především na akutní zdravotní stav obchodovaných žen, ale i na chybějící základní potřeby, jako je bezpečí, odpočinek a kvalitní výživa, díky nimž se budou moci zbavit často nepříjemné chronické únavy a nechutenství. V souvislosti se symptomy poškození sexuálního a reprodukčního zdraví přichází autoři se zjištěním, že během druhého a třetího pohovoru jejich subjektivní závažnost rychle klesla. Příčinu vidí Zimmermanová et al. v absolvované léčbě, která příznaky zmírnila a utišila tak obavy žen o jejich sexuální a reprodukční zdraví. Z tohoto zjištění autoři logicky vyvozují, že naplněním souvisejících potřeb je možné pozitivně ovlivňovat jejich fyzický i duševní stav.

2.2.3. Násilí během obchodování a jeho důsledky na duševní zdraví žen

K pochopení psychologických reakcí žen poté, co se jim podařilo uniknout z rukou obchodníků s lidmi, se výzkumný tým soustředil na zhodnocení těchto čtyř konkrétních psychologických následků traumatu: deprese, averze, úzkosti a posttraumatické stresové poruchy (dále PTSD).²¹ Výsledky ukazují na nutnost včasné a kvalitní pomoci. Nejdříve rozeberu symptomy deprese, jež byly během výzkumu odhaleny.

Pocit hlubokého smutku - nejčastěji uváděný symptom deprese, uvedlo při prvním setkání celých 95 % žen, a zároveň patřil mezi nejčastěji zmiňovaný během všech třech pohovorů. Následovala osamělost. Depresi s osamělostí spojovalo během prvního pohovoru 88 % žen, postupně se číslo při třetím pohovoru snížilo na 72 %, což ovšem stejně nesevředly o výrazné

²¹ Zkratka odvozená z anglického názvu „Posttraumatic Stress Disorder“.

změně k lepšímu. U mnoha žen osamělost podporovala schopnost přemýšlet, což jejich smutek ještě prohlubovalo.

Nyní přejdu k pocitu bezcennosti. Často zmiňovaný příznak spojený s depresí uvedlo při prvním pohovoru 78 % žen. Vysoké číslo pramení ze skutečnosti, že žena byla koupena, prodána a nucena dennodenně dávat své tělo k dispozici klientům k jejich sexuálnímu uspokojení. Ženino sebepojetí tím bylo velmi zasaženo. To dokazuje i pohovor třetí, neboť více než jednu polovinu žen (52 %) pocitu bezcennosti stále trápily.

Pocit beznaděje spojený s budoucností a nezájem o svět uvedu v méně pochmurném světle. Během třech pohovorů zaznamenal právě symptom „nezájem o svět“ nejvýraznější pokles. Z původních 73 % žen ho uvedlo posléze pouze 41 %. Číslo je to sice stále vysoké, ale pro tuto práci, podívám-li se na něj v širším kontextu, optimistické. K poklesu pravděpodobně přispěla nabídka vzdělávacích a výcvikových možností a poradenství v řadě podpůrných organizací, jež se obchodovaným ženám během pohovorů intenzivně věnovaly. Tyto skutečnosti jsou optimistické a přesvědčují mě o tom, že kvalitní intervenční program je nesmírně důležitý.

Ze symptomů úzkosti zmíním v první řadě vnitřní nervozitu, bojácnost, napětí a podrážděnost. Vnitřní nervozitu uvedlo při prvním pohovoru 91 %, bojácnost 85 % a napětí a podrážděnost trápila 81 % žen. Během třetího pohovoru došlo u všech třech příznaků k poklesu pod 51 %. Následně o úzkosti hovořily ženy v souvislosti s prožíváním panického strachu, děsu a neklidu. Tyto příznaky rovněž výrazně zeslábly, z původních 61 % a 67 % je během třetího pohovoru zmínilo 8 % a 19 % žen.

Na tomto místě se budu věnovat symptomům averze. U žen převládala popudlivost a podrážděnost. Pocit při prvním pohovoru zmiňovaný u 83 % žen se během třetího pohovoru objevoval již pouze u 19 % žen. Neovladatelné výbuchy vzteku trápily z počátku celých 76 % žen, třetí pohovor však ukázal, že pocity zůstávají již pouze u 10 %.

V závěrečné části své studie zkoumala Zimmermanová et al. (2006) u obchodovaných žen četnost symptomů spojovaných s PTSD. Vracející se myšlenky a vzpomínky na událost, příznak hodnocený 75 % žen jako nejzávažnější, uvádím nejdříve. Ženám se opakovaně vracely úzkostné myšlenky nebo smyslově znovuprožívaly svoji nedávnou minulost. Třetí pohovor přinesl pokles, opětovně ho zmínilo 16 % žen.

Opakované noční můry se společně s již zmíněnými vracejícími se myšlenkami objevovaly také často. 54 % žen je uvedlo jako závažné při prvním pohovoru, při třetím klesl počet na 13 %.

Náhlá emocionální nebo tělesná reakce při připomínce traumatické události se dotýkala 65 % žen při prvním pohovoru. Třetí pohovor přinesl pokles na 14 %.

Cítím se nesvá nebo se snadno vyděším je příznak často zmiňovaný při třetím pohovoru (16 %), větší počet žen trápil při třetím pohovoru ve větší míře už pouze symptom problému se spánkem. Uvedla ho téměř jedna čtvrtina žen, a sice 24 %.

Pocit, že není žádná budoucnost, zmíním v jiném úhlu pohledu. S neschopností představit si budoucnost se potýkalo v počátku velké množství žen, celých 65 %. Hlavní problém tkvěl ale v tom, že symptom odezníval výjimečně pomalu, při druhém pohovoru vidělo svůj život bez budoucnosti stále 36 % žen. Až třetí pohovor přinesl přijatelnější výsledek, a sice 10 %.

Na závěr zmíním neschopnost vzpomenout si na důležité věci týkající se traumatických událostí. Více než jedna třetina se potýkala s touto překážkou. Autoři při této příležitosti zmiňují skutečnost, že s PTSD úzce souvisí peritraumatická disociace²², neboli jednotlivcova blokace vnímání určitých událostí v okamžiku traumatu.

Studie přišla podle mého názoru s velice závažnými zjištěními. V další kapitole se proto některým z nich budu věnovat více.

²² Disociace je „situace, kdy je dočasně narušeno normální vědomí, paměť, identita nebo vnímání okolí jednotlivce. Může vést k neschopnosti vzpomenout si na důležité osobní informace, již nelze vysvětlit běžnou zapomnětlivostí.“ (Giezen et al., 2005)

3. Psychosociální pomoc obchodovaným ženám

3.1. Poskytovaná asistence obětem obchodu s lidmi v ČR

K významnému posunu v zavádění standardů péče sociálních služeb, tedy i v našem případě služeb poskytovaných obětem obchodování s lidmi, došlo 1. ledna 2007 nabytím zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách (dále jen „zákon o sociálních službách“). Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Poskytují se dále jako služby pobytové, ambulantní a terénní. Podle zákona o sociálních službách je možné poskytovat sociální služby jen na základě registrace u příslušného krajského úřadu. Ke dni 14. ledna 2010 bylo v registru poskytovatelů sociálních služeb evidováno celkem 111 sociálních služeb. Jedná se o následující druhy sociálních služeb: azylové domy, telefonická krizová pomoc, odborné sociální poradenství, intervenční centra, sociální rehabilitace, terénní programy a další. Vysoké číslo poskytovatelů a druhů sociálních služeb však dává tušit, že většina uvedených služeb se obětem obchodování s lidmi bude zabývat spíše okrajově. Primárně se na cílovou skupinu oběti obchodu s lidmi specializují převážně nestátní neziskové organizace (dále NNO)²³ a Mezinárodní organizace pro migraci (IOM Praha). Tyto subjekty spolupracují úzce s MV ČR a Policií České republiky (dále PČR) v rámci „Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi“ (dále Program).

3.1.1. Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi

Program nabízí pomoc obětem obchodování s lidmi a motivuje je ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení. Během dvouměsíční časové lhůty, kdy je obětem poskytnuto bezpečné ubytování, zabezpečeny základní potřeby a NNO nabídnuta krizová psychosociální pomoc, si oběť může rozmyslet, zda chce spolupracovat s policií a dopomoci svým svědectvím k usvědčení a potrestání pachatelů. Program je určen zejména obětem sexuálního a pracovního vykořisťování. V případě přislíbení spolupráce nabízí obětem řadu služeb (okamžité vysvobození z kriminálního prostředí, úpravu pobytu v ČR pro cizinky a cizince, azylové ubytování, psychosociální poradenství, zdravotní péči, právní poradenství a další). V roce 2009 bylo zařazeno do Programu 13 obětí. Pro porovnání však uvedu počet

²³ Především se jedná o organizaci La Strada Česká republika, o.p.s. Arcidiecézní charita Praha, projekt Magdala.

ambulantních či pobytových sociálních služeb poskytnutých již zmíněnými dvěma NNO a IOM Praha v roce 2009 nezávisle na Programu.²⁴

La Strada Česká republika o.p.s. (dále La Strada)

Organizace poskytuje tři sociální služby pro obchodované osoby. Odborné sociální poradenství (§ 37 zákona o sociálních službách), krizovou pomoc (§ 60 zákona o sociálních službách) a azylové domy (§ 57 zákona o sociálních službách).

V roce 2009 poskytla organizace La Strada ambulantní či pobytové sociální služby dohromady 55 obchodovaným osobám.

Arcidiecézní charita Praha, projekt Magdala

Organizace poskytuje celkem čtyři sociální služby pro obchodované osoby. První dvě jsou totožné se službami nabízenými La Stradou a dále je to odborné sociální poradenství (§ 37 zákona o sociálních službách) a krizová pomoc (§ 60 zákona o sociálních službách). Navíc poskytuje službu telefonická krizová pomoc (§ 55 zákona o sociálních službách) a terénní programy (§ 69 zákona o sociálních službách).

V roce 2009 využilo komplexních pobytových programů projektu Magdala 41 osob.

IOM Praha

Organizace jako jeden z partnerů Programu zajišťuje repatriace obětí obchodu s lidmi. Připravuje a realizuje dobrovolné návraty obětí do země původu včetně zajištění možnosti následné integrace prostřednictvím misí v zahraničí.

V roce 2009 poskytla IOM Praha asistenci občance Běloruska, která byla několik měsíců vykořisťována v České republice.

Sečteme-li asistence jednotlivých organizací, vyjde nám, že za rok 2009 byla třemi organizacemi poskytnuta pomoc celkem 97 obětem obchodování s lidmi, tedy číslu výrazně převyšujícímu počet obětí účastnících se Programu MV ČR. Skutečnost mě zarazila, a pátrala jsem proto po vysvětlení u organizace La Strada. Zástupkyně organizace mi telefonicky sdělila, že neziskové organizace spolupracují s většinou obětí dlouhodobě, bez ohledu na jejich nespoupráci s policií. Využívají k tomu různé podpůrné prostředky. V případě, že se jedná o cizinky a ty musí být navráceny do země původu, je jim zajištěna možnost využívání

²⁴ MV ČR, *Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice za rok 2009*. Dostupné na WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-982041.aspx>> [cit. 20.května 2010].

služeb ve své vlasti. Zástupkyně organizace La Strada uvedla příklad na často zneužívaných ženách ukrajinského původu. Po návratu žen na Ukrajinu za asistence organizace IOM Praha se jich ujímá organizace La Strada Ukraine s nabídkou totožné řady služeb, jakou disponuje La Strada ČR.

3.2. Překážky znesnadňující ženě vyhledat adekvátní pomoc

Existuje mnoho zábran stojících v cestě ženám vyhledat po svých otřesných zážitcích odbornou pomoc. Jedním z nejzávažnějších důvodů k nepřiznání si sobě samé viktimizaci²⁵ je podle Walkerové (1994) ztráta důvěry v ostatní osoby. Sociální pracovník musí mít neustále tuto skutečnost na zřeteli a o to více oceňovat odvalu ženy, jež se rozhodla pomoc vyhledat. Zároveň však musí počítat s tím, že níže uvedené překážky mohou přetrvávat i v momentě, kdy je žena již v bezpečí a pod dohledem odborníků. První čtyři bariéry vyskytující se u zneužívaných žen obecně uvedu podle Walkerové (1994, str. 230-240) a následně připojím další tři překážky specifické pro obchodované ženy (IOM, 2007).

Popření úplné či částečné, minimalizace nebo totální represe nepříjemných událostí jsou jevy doprovázející zneužívané ženy. Popření nastává často v situacích, kdy zkušenost se zneužíváním byla pro oběť děsivá do takové míry, že by mohla narušit její každodenní fungování. Popřením si oběť snaží ochránit svoji emocionální stabilitu, dovoluje jí do určité míry pokračovat v dalším fungování, i když v omezené míře. Doba popírání trvá libovolně dlouho. Může pominout v momentě, kdy se žena cítí bezpečněji,²⁶ kdy se jí dostává adekvátní podpory, nebo i v momentě, kdy v pozdější době další traumatická zkušenost vyvolá vzpomínky na trauma popření. Je však nesporné, že znesnadňuje a posouvá možnosti oběti k pomoci.

Podléhá-li oběť pocitům sebeobviňování, viní v tomto případě viktimizaci sama sebe. Přisuzováním si viny se podporuje v představě, že nad svým životem má stále největší moc a kontrolu ona sama, a tudíž i nad potencionálním dalším zneužíváním. Samotný fakt, že byla prodána a nucena k prostituci, si odůvodňuje primitivními argumenty. Popud k sebeobviňování může dát samotná společnost (Ryan, 1971). Zastává názor, že společnost ve snaze uchovat si představu o spravedlivém světě viní z viktimizace především oběti. Další bariéry mohou být zakořeněné v pocitu studu a viny, nebo může oběť trpět kognitivními

²⁵ Viktimizace je: „Proces, v jehož průběhu se člověk stane obětí trestného činu“. (Matoušek, 2008)

²⁶ Například je-li vykořisťovatel delší dobu nepřítomen a žena necítí akutní hrozbu dalšího zneužívání.

dysfunkcemi. V případě obchodovaných žen by se jednalo především o poruchy percepce, paměti a myšlení.

Strach z pomsty ze strany pachatele je překážka, kterou ze svých dlouholetých zkušeností vyzorovala organizace IOM. Vykořisťovatel se může aktivně a agresivně snažit zamezit oběti přístup k pomoci. Oběť si může připadat velice ohrožena vykořisťovatelovým vyhrožováním sobě či její rodině. Strach silnější než touha po pomoci je jedním z hlavních důvodů, proč policii nebo neziskové organizace vyhledá malá část obchodovaných žen.

Strach ze zákona je další aspekt, který nelze brát na lehkou váhu. Oběti, často bez potřebných dokumentů, se mohou obávat zatčení za porušení zákona, ať se již jedná o nelegální překročení hranic, pracování bez povolení či jiné. IOM vyzoroval, že mnoha obětem může činit značné potíže též loajalita vůči vykořisťovateli. Oběť a vykořisťovatel mohou být v příbuzenském nebo osobním vztahu a přítomnost takového pouta může bránit ženám vnímat sebe samé jako oběti.

Výše zmíněné body ukazují na četnost a variabilitu překážek bránících zneužívané ženě pomoc vyhledat nebo v případě, že je ženě pomoc poskytnuta, mohou bariéry přetrvávat a znesnadňovat jí efektivní využití pomoci. Dle Walkerové (1994) je zásadní a nanejvýš důležité, aby si terapeut či sociální pracovník skutečnosti uvědomoval a odhadl adekvátní tempo pomoci.

3.3. Aktivní příprava sociálního pracovníka

Obchodované ženy jsou extrémně rozmanitá cílová skupina. „Liší se věkem, kulturou, národností, osobností, rodinným stavem a úrovní vzdělání“, píše Zimmermanová et al. (2008, str.11). Různorodost ztěžuje sociálním pracovníkům přípravu na adekvátní asistenci reflektující veškeré potřeby obchodované ženy. Navíc poskytování asistence obchodovaným osobám je velmi riskantní. Obchodování s lidmi je doménou organizovaného zločinu, proto každý, kdo s oběťmi přichází do styku, musí brát na vědomí vystavování se potencionálnímu nebezpečí. Podle IOM (2007) je očekáváno, že čím více obětem NNO pomohou, tím více budou všechny zainteresované subjekty v ohrožení. K žádoucí precizní přípravě je zapotřebí posoudit stupně nebezpečí, posbírat a zabezpečit citlivé osobních údaje, poskytnout bezpečný úkryt obětem a podrobit se vlastnímu sebehodnocení. Vzhledem k tomu, že pouze adekvátní příprava umožní zahájit a vést krizovou intervenci kvalitně, budu se v následujících řádcích výše zmíněným přípravným oblastem věnovat více.

Posouzení stupně nebezpečí²⁷

Posouzení stupně nebezpečí a příprava plánu, jež dopomůže potencionální nebezpečí eliminovat, je základním krokem připravované asistence. Stupeň nebezpečí doporučuje IOM (2007) zhodnotit dle následujících indikátorů: rozsah obchodování s lidmi v zemi asistence, zhodnotit, zda je zemí původu, tranzitu či cílovou destinací,²⁸ rozsah, ve kterém je žena kontrolována skupinami organizovaného zločinu, očekávaný nárůst obětí vyhledávajících asistenci, míra korupce v zemi a míra podpory státu.

Jako obzvláště nebezpečné momenty hodnotí IOM (2007, str. 6) vůbec první kontakt s obětí, dále jakýkoliv převoz a v neposlední řadě kladné rozhodnutí oběti ve věci spolupráce s policií. Základní doporučení, na kterém se shodují veškeré subjekty přicházející do styku s oběťmi obchodování s lidmi, se týká nutnosti precizní dokumentace. Každá procedura si vyžaduje podrobný zápis a veškeré záznamy je třeba důvěrně opatrovat, především ty obsahující citlivé osobní údaje.

Sběr a zabezpečení citlivých osobních údajů

IOM (2007, str. 8) zdůrazňuje míru citlivosti osobních údajů a zastává názor, že opatrnosti a správného zacházení s těmito údaji není nikdy dost. Česká republika se v tomto ohledu řídí Radou Evropy (dále RE) a její Úmluvou o ochraně osob se zřetelem na automatizované zpracování osobních dat (dále Úmluva 108).²⁹ Základní princip, jímž se mimo Úmluvu 108 řídí IOM, je princip „*potřeba vědět*“. Snaží se aplikovat tento princip na oběti (plně je informovat o veškerých záznamech o nich pořizovaných), na subjekty spolupráce mimo organizaci (dát k dispozici pouze takové množství informací, které je nezbytně nutné pro práci s oběťmi) i na vlastní organizaci (pracovat s daty pouze ve skupině úzce zaměřené na pomoc obětem obchodování s lidmi a vždy pouze s takovým množstvím údajů, jež je nezbytně potřebné).

²⁷ Posouzení stupně nebezpečí nelze v žádném případě podceňovat. Jedná se však o specifickou činnost, proto je žádoucí, aby se pracovníci obrátili na subjekty specializované na pomoc obětem obchodování s lidmi. Především PČR, mezivládní organizace, OSN, ambasády a jiné. Mezivládní organizace IOM Praha vykazuje dlouholeté zkušenosti a sama doporučuje menším neziskovým organizacím svoji odbornou pomoc.

²⁸ MV ČR v *Národní strategii boje proti obchodování s lidmi (2008-2011)* uvádí, že „Česká republika je především zemí cílovou a transitní a to hlavně pro obchodované ženy ze zemí bývalého Sovětského svazu (převážně Ukrajiny, Ruska a Moldávie), Slovenska, Bulharska, Rumunska, Vietnamské socialistické republiky a zemí bývalé Jugoslávie.“ (str. 7)

²⁹ ČR Úmluvu 108 ratifikovala 24.9.2003. Znění Úmluvy 108 dostupné na WWW: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/DataProtection/default_en.asp>.

Poskytnutí bezpečného úkrytu

Úkryty, ať se již jedná o azylové domy, apartmány, hotelové pokoje či fary, by měly splňovat svoji nejdůležitější funkci, a sice poskytnout obětem dočasně bezpečné útočiště.³⁰ Chráněné domy by měly disponovat veškerými službami, umožňující obětem maximální možné zotavení. Existuje 5 fundamentálních principů obsahujících praktické detaily, jimiž se každý chráněný dům musí řídit:

- přispění k ochraně a pomoci obětem obchodování s lidmi za pomoci efektivní kooperace mezi relevantními partnery,
- pro všechny subjekty musí být ochrana a bezpečí obětí na prominentním místě,
- poskytovaná asistence musí odrážet mezinárodní standardy zavedené Palermským protokolem,³¹
- setrvání v chráněných bydleních musí být jednoznačně dobrovolné, učiněné na základě svobodného a informovaného rozhodnutí,
- obchodované osoby nesmí být drženy v imigračních detenčních centrech.

IOM (2007) na základě svých dlouholetých zkušeností vyzdvihuje nutnost alespoň jednoho sociálního pracovníka nepřetržitě přítomného. V chráněném bydlení má zastupovat úlohu poradce a organizátora péče a služeb poskytovaných na základě individuálních potřeb žen. Sociální pracovník vede s obětí v útulku první rozhovory, pomáhá jí orientovat se ve svém dočasném bydlení, identifikuje její bezprostřední potřeby, doprovází ji na setkáních mimo útulek, zároveň monitoruje zdravotní i psychický vývoj ženy během pobytu v chráněném bydlení.

Služby psychologů jsou v chráněných bydleních v ČR najímány externě, většinou však mají útulky vlastní sociální pracovníky s psychologickým zaměřením.³²

Vlastní sebehodnocení

Před započítáním pomoci obchodované ženě si sociální pracovník musí ujasnit důležité skutečnosti. V první řadě by měl disponovat dostatečnými teoretickými znalostmi o fenoménu obchodování s lidmi. Důležité je též zhodnocení jeho vlastních zkušeností, postojů

³⁰ Při pátrání po stavu úkrytů v ČR jsem obdržela odpověď od zástupkyně Mezinárodní organizace pro migraci. Podle jejího názoru je počet úkrytů pro ženy obchodované za účelem sexuálního vykořisťování dostatečný a stejně tak je dostatečný počet kvalifikovaných sociálních pracovníků. Chráněné domy a služby sociálních pracovníků poskytují především organizace La Strada ČR a Charita ČR.

³¹ Standardy poskytování péče uvádí Článek 6 Palermského protokolu. Dostupné na WWW: <http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf> [cit. 20.června 2010].

³² Informace poskytnuta zástupkyní Mezinárodní organizace pro migraci.

a přesvědčení o samotném procesu viktimizace. „*Pracovníkovy postoje a představy o zneužívání žen mohou zásadním způsobem ovlivňovat jeho schopnosti poskytovat ženě adekvátní služby*“, píše Walkerová (1994, str. 209). Podle Walkerové si dále každý, kdo bude přicházet do styku s oběťmi zneužívání, musí uvědomit, že oběť lehce pozná přetvářku a je velice pravděpodobné, že se na základě nedůvěry uzavře ještě více a veškerá další snaha o spolupráci bude neúspěšná. Je tedy nanejvýš důležité být vnitřně přesvědčen o nevině obchodovaných žen. Sociální pracovník musí také počítat s tím, že žena bude trpět mnoha symptomy (například deprese či PTSD - viz oddíl Násilí během obchodování a jeho důsledky na duševní zdraví žen), které mohou měnit její osobnost. I přes tuto vědomost mohou být sociálnímu pracovníkovi některé povahové rysy ženy velice nepříjemné. Možným řešením je zmínění svého osobního problému na supervizi.³³

Podle Walkerové (1994) si v sobě každá osoba nese určitou osobní historii, jež ovlivňuje (někdy až dramaticky) způsoby, jakými reaguje na oběti zneužívání. Jako podpurný krok v přípravě na poskytování služeb takovým osobám navrhuje podrobit se důkladnému ohlédnutí za svým životem a pokusit se zanalyzovat momenty, kterých se viktimizace mohla dotýkat. K zamyšlení navrhuje následující otázky. Stal se sociální pracovník sám někdy obětí zneužívání? Má osobní zkušenost se znásilněním, bitím či jinou formou zneužívání? Stal se někdy očitým svědkem zneužívání a nebyl schopen oběti pomoci? Jestliže ano, potýká se s určitými následky své nemohoucnosti, které v sobě zatím zcela nevyřešil a mohly by se promítat do jeho vnímání jiných obětí? Dopustil se někdy sám některé z forem zneužívání?

Všechny zmíněné aspekty je třeba brát v potaz. Osoba, jež se plně vyrovnala se svými prožitky, má šanci stát se pozorným a empatickým posluchačem. Naopak pracovníci, jež se stále trápí kvůli svojí neschopnosti pomoci milované osobě a topí se ve výčitkách, mohou poskytnout neadekvátní pomoc. Při vyslechnutí dramatických příběhů může sociální pracovník zažívat akutní potřebu pomoci ženě hned a intenzivně. Na základě této potřeby se v něm mohou začít znovu ozývat pocity viny, které ho podnítí k rozhodnutí vzít spravedlnost do svých vlastních rukou. Tato fatální chyba může vést ke katastrofě. V druhém případě by akutní potřeba pomoci ženě mohla vyústit v neadekvátní uspěchané rady, které by ženě, potřebující trpělivost a postupné porozumění, ničím neprospěly.

Poslední častou poruchou, která může působit v pomoci obětem kontraproduktivně, je syndrom pomáhajících. Schmidbauer (sec cit in Matoušek 2008b, str. 59) o syndromu mluví jako o hladu po porozumění a uznání. Pokud je pomáhající profese provozována

³³ Povinnost kvalifikované supervize je definována ve „*Standardech kvality sociálních služeb*“ MPSV standardem 11, kritériem 11.6.

bez supervize, dochází k prohlubování nenasytné touhy po vděčnosti a obdivu. Jako východisko a produktivní cestu ke zlepšení této situace nabízí dlouhodobý a důkladný výcvik a zároveň zavedení supervizí po celou dobu výkonu pomáhající profese.

3.4. Krizová intervence

„Krizová intervence je specializovaná pomoc osobám, které se ocitly v krizi.“ (Matoušek 2008a, str.129) Oproti klasické psychoterapii je doba trvání krizové intervence (dále KI) kratší, ve snaze akutního zvládnutí problému však propojuje intenzivní působení více odborníků, ať již psychologů, sociálních pracovníků, lékařů i právníků. Běžně předpokládá přizvání rodinných příslušníků. V našem případě však obchodované ženy s angažovaností rodinných příslušníků téměř nepočítají.³⁴ Špatenková (2004) rozděluje způsoby pomoci na ambulantní pomoc, hospitalizaci, terénní a mobilní služby. Vzhledem k tomu, že stav obchodovaných žen je vážný a neumožňuje spolu s externími nebezpečnými podmínkami návrat do svého domácího prostředí, mluvíme o KI formou hospitalizace. Ta také dává největší prostor pro zapojení celého multidisciplinárního týmu. Podle Matouška (2008b) se KI: „snaží minimalizovat ohrožení klienta, objevit a posílit jeho schopnost vyrovnat se se zátěží tak, aby jeho adaptace posílila jeho růst a integritu a aby se pokud možno předešlo negativním, destruktivním způsobům řešení situace.“

Principy krizové intervence (Matoušek 2008b, str. 130-132):

- okamžitá, snadno dosažitelná, kontinuální pomoc,
- definování minimálních cílů,
- prevence možného zhoršení zdravotního stavu,
- braní v potaz kontext klientových vztahů,
- aktivní až direktivní pomoc,³⁵
- co nejméně omezující prostředí.

Krizovou intervenci nebudu popisovat více v obecné rovině. Poté, co v následujícím oddíle představím ST terapii, se ke KI vrátím a navrhnu KI inspirovanou psychosociálními přístupy ST terapie.

³⁴ Důvodem je utajené bydlení ke zvýšení ochrany jejich bezpečnosti. Dále je také často dělí od svých rodin stovky kilometrů (viz poznámka pod čarou č. 35).

³⁵ Svoje opodstatnění má tam, kde: „jasný a pevný postoj intervenujícího snižuje ohrožení klienta a nahrazuje tak krizí zostřenou schopnost klienta orientovat se v realitě.“ (str. 131)

3.5. ST terapie³⁶

ST terapie je přístup zaměřený na hojení traumat, jež byla způsobena převážně muži, tedy přístup vhodný pro oběti domácího násilí nebo pro sexuálně či fyzicky zneužívané ženy. Terapie nevyklučuje ze svého zaměření muže, aplikovatelná je i na ně, počítá však spíše s ženami jako hlavní cílovou skupinou. ST terapie se vyznačuje zaměřením na silné stránky obětí násilí, nehledě na jejich zranění, a dále zdůrazňováním respektu a empatie ke všem ženám, které byly zneužívány. Výsledky terapie se dostávají v momentě, kdy se z pasivní oběti stává bojovnice za přežití (survivor), žena se cítí silnější a následky traumat začnou odeznívat.

Svým zaměřením se podobá humanistickým psychoterapiím,³⁷ na rozdíl od nich se však ST terapie nevzdává technik a strategií a nespolehá se pouze na bezprostřední nehodnotící rozhovor, jenž pomocí dobře kladených otázek má dopomoci klientovi k upřímnému hodnocení vlastního rozpoložení. ST terapie klade veliký důraz právě na trauma způsobené ořesnou zkušeností se zneužíváním. Traumatu přičítá zodpovědnost za zablokování ženiny psychické energie. Zdánlivě spontánní rozhovor, ve skutečnosti řízený přesnými pravidly, má za úkol dopomoci ženě obnovit přístup ke svojí psychické energii.

Hlavní principy ST terapie teď vyjmenuji a následně se jimi budu více zabývat:

- bezpečí,
- *empowerment*,³⁸
- validace,
- zdůrazňování silných stránek,
- edukace,
- rozšiřování alternativ,
- objasňování úsudků,
- porozumění útlaku,
- vlastní rozhodování.

Bezpečí a empowerment

Dva nejdůležitější cíle ST terapie jsou zajištění ženiny bezpečnosti a obnovení pocitu kontroly nad svým vlastním životem. Na cestě k minimalizaci ženina traumatu jim ST terapie přikládá

³⁶ O ST terapii více v poznámce pod čarou na str. 14.

³⁷ Například Rogersovské psychoterapii.

³⁸ Výraz „empowerment“ překládá La Strada ČR jako „důraz na eliminaci zranitelnosti a závislosti a na posilování vlastních zdrojů a kompetencí cílové skupiny“. (Preslová, 2008).

stejnou váhu. K pojetí principu *empowermentu* je třeba dodat následující. La Strada (viz poznámky pod čarou na str. 31) jej pojímá více ve smyslu snahy o co nejvyšší míru závislosti (independence) na sobě samých. ST terapie se naopak snaží nahradit independenci interdependencí, tedy stavem občasně závislosti a občasně nezávislosti. Například je akcentováno obnovení rodinných vazeb a přátelství. Obchodovaná žena tedy na základě ST terapie bude vedena ke spoléhání se sama na sebe, zároveň však bude podporována ve znovuzískávání důvěry v druhé osoby.

Při posilování interdependence se Walkerová vrací k podstatě traumatu, a sice k samotnému zneužívání, tedy momentu, kdy žena ztrácí kontrolu nad svým vlastním životem. Zodpovědnost za zneužívání musí být nekompromisně připisována vykořisťovateli. Ačkoliv to může znít v některých případech nadbytečně, je zcela zásadní, aby žena tuto skutečnost z úst sociálního pracovníka slyšela, v ideálním případě i opakovaně. Posilování sebevědomí na terapiích však z dlouhodobého hlediska ke znovuoobnovení kontroly nad svým životem nestačí. Walkerová (1994, str. 312) uvádí příklady žen, které se začaly cítit lépe teprve v momentě, kdy získaly práci a staly se finančně nezávislé. Z toho vyvozuje, že ve snaze zlepšit psychický stav ženy je zapotřebí pomáhat jí ve vytyčování a realizaci také dlouhodobějších cílů. Zmíněným příkladem jsme si uvedli další důležitý rys ST terapie. Koncentrování se na změnu externích podmínek spíše než zaměřování se na interní intrapsychické problémy je důležitou částí ST terapie. Propojení aktivního empatického naslouchání s pomocí v podobě reálné změny skutečností v životě ženy je nezbytnou součástí ST terapie.

Validace³⁹

Neustálá validace klientových myšlenek a pocitů je dalším klíčovým elementem ST terapie. Pouhé zdvořilé poslouchání je jednou z cest validace ženiny zkušenosti. Dále zopakování toho, co řekla, může pomoci jejímu ujištění, že je aktivně naslouchána. K tomu poslouží i projevování podpory spíše než konfrontační komentáře. Navíc zcela zásadní je snaha o vyvarování se jakéhokoliv hodnocení ženy, především takového, které by si mohla chybně vyložit jako obviňování.

IOM (2007, str. 144) při validaci doporučuje kombinovat verbální a neverbální komunikační prostředky. Z osvědčených technik při práci s oběťmi obchodování nabízí zaměřit se na individuální situaci, pečlivě naslouchat, vždy mít pro ženu připravenou zpětnou vazbu, a to

³⁹ Validace je: „Proces vstupování do klientova světa, při němž by terapeut měl podpořit vše, co pro klienta může mít hodnotu či smysl“. (Matoušek 2008a)

především lidskou. Být pozorný, klidný, koncentrovaný a empatický považuje za nutnost. Dále radí vyvarovat se káravým stanoviskům a na důkaz plného porozumění klientova vyprávění nabízet nadstandardní pomoc a podporu.

Zdůrazňování silných stránek

Klientky ST terapie jsou povzbuzovány ve svých silných stránkách, především jsou viděny jako osoby s tendencí k pozitivnímu a kreativnímu růstu. Samotné jméno terapie Survivor Therapy indikuje respekt k vlastnostem umožňujícím ženám nebýt pasivní obětí, nýbrž stát se „bojovnicí o přežití“. Terapeut či sociální pracovník aktivně podporuje silné stránky ženy jejich identifikací, a pomáhá tak ženě v posílení svých vlastních adaptačních schopností. Velmi důležité je přivádět ženu k akceptaci svojí schopnosti docílit změn.

Edukace a rozšiřování alternativ

Stát se nezávislou osobou, schopnou rozhodovat se sama za sebe, vyžaduje dovednosti usnadňující ženě vyrovnat se s venkovním světem. Pomoci nabýt tyto dovednosti mohou skupinové aktivity. Aktivní participací na společných úkolech si žena zkouší různé role, učí se rozhodovat se sama za sebe. Některé ženy žily dlouho v izolaci a materiální svět jim rovněž může působit problémy. Pokud mají přístup k penězům, je vhodné pomoci jim připomenout či vysvětlit, jak využívat peníze ve svůj prospěch. Ostatní se potřebují naučit, jak se peníze dají získat a jak s nimi nakládat. Součástí ST terapie je rovněž aktivní naslouchání přání a cílů klientek. Je-li vyslovena touha po vzdělání či rekvalifikaci, sociální pracovník by měl ženu patřičně podpořit a umožnit jí přístup k adekvátním informacím.

Porozumění útlaku

Součástí ST terapie je porozumění vlivu ostatních faktorů na život ženy, například rasy, kultury, etnika, sexuální orientace, vzdělání. IOM (2007) upozorňuje na fakt, že na některé ženy, kvůli výše uvedeným atributům, nebude čekat bezpečný život ani v budoucnosti, přestože se jim podařilo vymanit se ze spárů vykořisťovatelů. Negativní dopady situačních faktorů bere ST terapie v potaz, její snahou je představit ženě názory diskriminujícího světa v často pro ni novém, liberálním světě.⁴⁰

⁴⁰ Jedná-li se o vážné obavy zapříčiněné hrozícím nebezpečím v případě dobrovolného návratu do země původu ženy, sociální pracovník nesmí brát skutečnosti na lehkou váhu a za pomoci neziskových organizací poskytně obchodované oběti adekvátní rady o možnostech specifické ochrany či možnosti zažádání si o azyl.

Vlastní rozhodování

Zneužívané ženě musí být jednoznačně umožněno vlastní rozhodování, obzvláště v situacích týkajících se další léčby, ohlášení obchodování policii⁴¹ a medikace. Nucení ženy k souhlasu s návrhy autorit může znovu obnovit pocity, jež prožívala během obchodování.

3.5.1. Krizová intervence z pohledu ST terapie

V oddíle „*Poskytovaná asistence obětem obchodu s lidmi v ČR*“ jsem zmínila, že veškeré subjekty pomáhající obchodovaným ženám se primárně snaží o poskytnutí dlouhodobé pomoci. Cíle ST terapie jsou rovněž převážně dlouhodobější, počítá však s tím, že někdy je nezbytné pomoc urychlit nebo zintenzivnit v počátečním stadiu. Tímto úvodem bych nerada vyvolala mylný pocit, že KI prvních 2 měsíců není enormně důležitá. Naopak. Na důležitost KI u obchodovaných žen poukazuje skutečnost, že nikdy nelze tvrdit s naprostou jistotou, že všechny ženy bez rozdílu budou moci využívat dlouhodobých služeb NNO. Proto v tomto oddíle popíšu oblasti, jimž se ST terapie v procesu krizové intervence věnuje. Důraz klade na zajištění bezpečí, posouzení aktuálního stavu, zhodnocení právních aspektů a KI zakončím kontinuální péčí. Doba trvání KI dva měsíce je obecně uznávaná doba rozhodující pro zpracování krize. Matoušek (2008b) však podotýká, že pro integraci extrémní psychické zátěže je zapotřebí mnohem delší doby.

Zajištění bezpečí

Od počátečního kontaktu s obchodovanou ženou je nutné sledovat více signálů. Matoušek (2008a) upozorňuje na signály svědčící o riziku a nebezpečí, jako například intoxikace, zranění či somatické potíže, které mohou poukazovat na tělesné ohrožení. U obchodovaných žen platí toto doporučení dvojnásob. IOM (2007) důrazně nabádá k okamžité lékařské pomoci, neboť je očekáváno, že oběti obchodování budou mít akutní fyzické a sexuální potíže. Studie Zimmermanové et al. doporučení IOM nepřímo potvrzuje.

Posouzení aktuálního stavu

Zajištění aktuálního stavu je u obchodovaných žen, stejně jako u jiných cílových skupin, zásadní. Matoušek doporučuje zhodnotit krizový stav, což je: „stav, kdy se nedaří vyrovnat vliv stresorů a objevují se alarmující signály“. Matoušek (2008b) o stavu dále hovoří jako o „vykolejení“, které bývá doprovázeno somatickými potížemi. Studie Zimmermanové et al.

⁴¹ V listopadu 2007 byla doba na rozmyšlenou, zda chce oběť spolupracovat s PČR, prodloužena na dva měsíce.

ukázala, že u obchodovaných žen se jedná především o úbytek tělesné hmotnosti, únavu, bolesti hlavy a břicha, nechutenství, problémy spojené se sexuálním zdravím a dále se ozývaly potíže plynoucí z psychosociální zátěže. Prevalence ženami uváděných příznaků jako deprese, úzkosti a averze poukazuje na to, o čem Matoušek (2008a) hovoří jako o syndromu psychického ohrožení. Ten se projevuje úzkostí, neúnosnými pocity studu, bezcennosti apod. Může v krajním případě vyústit až v sebevražedné sklony. Na tomto místě je třeba podotknout dosud nezmíněný fakt, a sice že myšlenky na sebevraždu zmínilo při prvním pohovoru celých 38 % žen. Číslo v konečné fázi kleslo na 6 % (Zimmermanová et al., 2008).

Walkerová (1994) uvádí zkušenosti se znásilňovanými a bitými ženami, jejichž psychický stav se běžně při navázání kontaktu začal zhoršovat. Emocionální reakce gradovaly a pocity zoufalství rovněž. V této chvíli pomůže opětovné a trpělivé ujišťování ženy, že nyní je v bezpečí a věci se budou obracet již pouze k lepšímu. Některým ženám může rovněž pomoci přirovnání svého příběhu k jiným, jí podobným ženám. Sníží se tím nepříjemné pocity ojedinelosti. V této fázi je velice důležitá komunikace s klientkou. Je důležité mít na zřeteli, že sociální pracovník je po dlouhé době první osobou, která k ní přistupuje s jinými než vykořisťovatelskými záměry. Jeho hlavním úkolem je působit klidně, vyrovnaně a nepřekvapovat ženu neočekávanými reakcemi. Veškeré kroky mají směřovat k ujištění ženy, že je v dobrých rukách a že vše, co mu sdělí, bude brát vážně. Je velice nutné vyvarovat se jakéhokoliv poučování či kárání.

V případě, že žena pláče nebo projevuje zlobné afekty, je podle Vágnerové (2004) chybou tyto projevy brzdit. Namísto pobídek ke zklidnění se, vzpamatování se či reálnému popřemýšlení o situaci, které jenom emoce zvýší a prohloubí ženinu bezmoc, nabízí zrcadlení a potvrzení emocí. Jako vhodné vidí využití těchto vět: „Vidím, jak jste zdrcená, kolik bolesti je ve vás, jak zoufale se cítíte, jak jste rozzlobená, jak se cítíte bezmocně.“

Užití slov „každý by ve vaší situaci měl tolik emocí, je to normální reakce na tak těžký zážitek“ slouží k utvrzení ženy, že má na svoje reakce právo.

Zhodnocení právních aspektů

Podle Walkerové (1994) je nutné brát v potaz psychický stav oběti, který je možná zhoršován akutní obavou a strachem z kontaktu s policií. Zde stojí za zmínku poznatek MV ČR: „Počet obětí, které se dostanou do péče nevládních organizací, je nízký. Např. oběti, které policii nedůvěřují kvůli špatným zkušenostem s policií v zemi původu, nabídku pomoci často odmítají a raději se vracejí zpět do prostředí sexuálního průmyslu, kde se umějí pohybovat

a které jim skýtá určitou jistotu.“ (2008)⁴² Walkerová (1994) doporučuje brát po zvážení psychického stavu oběti její obavy vážně a ujistit ji, že bez jejího svolení nebude sociální pracovník podnikat v této věci další kroky.

Výše zmíněné doporučení bylo v ČR nápomocné do 1. ledna 2010, kdy došlo k významné změně. Tímto dnem vstoupil v účinnost zákon č. 40 / 2009 Sb. Trestné činy obchodování s lidmi a zbavení osobní svobody byly nově zařazeny do taxativního výčtu trestných činů, na které se vztahuje povinnost oznámit, resp. překazit trestný čin. Organizace La Strada ČR a další organizace specializované na obchodování s lidmi se se zákonem smiřují velice nerady. Domnívají se, že „oznamovací povinnost“ může mít negativní dopad na praktickou implementaci politiky prevence a boje proti obchodování s lidmi. Myslí si dále, že „oznamovací povinnost“ bude překážkou při navazování kontaktu s obchodovanými osobami, přinese ohrožení pracovníků a pracovníc nevládních organizací poskytujících sociální služby z hlediska bezpečnosti, bude překážkou při realizaci preventivních aktivit apod.⁴³ V této práci se negativními dopady „oznamovací povinnosti“ nebudu hlouběji zabývat, pouze zmíním, že je překvapivé, že byl zákon přijat. Ve všech základních doporučeních IOM a dalších mezivládních organizací se totiž uvádí, že organizace poskytující služby obchodovaným osobám by povinnost oznámení trestného činu mít neměly, důvodů je uváděná celá řada, jedním z nich je mimo jiné prevence před ztrátou započínající důvěry mezi obětí a pracovníky (IOM, 2007, str. 274). Není tedy divu, že se organizace v ČR snaží tento zákon změnit.

Kontinuita péče

V této fázi dochází k doladění detailů ve vztahu pracovníka s obětí. Pracovník má veškeré informace o ženě zdravotním i psychickým stavu. Krizová situace je pro ženu těžko uchopitelná. ST terapie proto v rámci KI doporučuje ve spolupráci se ženou fragmentaci problému na dílčí části, které poté žena s pomocí sociálního pracovníka postupně zvládá. Žena by měla od pracovníka cítit neustálou: „ochotu být jí k dispozici, respekt k jejím potřebám, k osobnímu tempu a možnostem“ (Matoušek, 2008b, str. 133). Pracovník by měl být schopen odhadnout ženiny potřeby. U obchodovaných žen je velice citlivá otázka dotyku. Je pravděpodobné, že se budou fyzickému kontaktu vyhýbat. Dotyk může u ženy vyvolávat vzpomínky na znásilňování a bití vykořisťovateli. Na druhou stranu je možné, že bude-li si

⁴² MV ČR, *Národní strategie boje proti obchodování s lidmi (pro období 2008 – 2011)*, Příloha č. 2, str. 1. Dostupné na WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-982041.aspx>> [cit. 20.května 2010].

⁴³ Další námítky k problematice dostupné na WWW: <<http://www.strada.cz/attachments/b/b3c775ac2db99f88952b42b36ac19350.pdf>> [cit. 10.června 2010].

pracovník udržovat příliš velký odstup, „žena si může připadat špinavá a nehodná lidského kontaktu“, píše Walkerová (1994, str. 402). Otázkou, jak si žena přeje, aby s ní bylo v tomto ohledu zacházeno, dává sociální pracovník najevo svůj respekt vůči ženě a úmysl brát její potřeby s naprostou vážností.

Znásilňovanou a bitou ženu mohou zaplavovat pocity hněvu vůči všem mužům. Burgess a Holmstrom (1974, sec cit in Walker, 1994) při zkoumání dopadů znásilnění na život žen přišli s následujícím zjištěním. Během krizového stavu symptomy panického strachu a návaly děsu mohou sílit. Ženin intenzivní strach v ní může vyvolávat obavy, že se její situace nikdy nezlepší. Podle mého názoru v případě, kdy o ženu pečuje muž-sociální pracovník a podobné emoce přetrvávají, je rozumné zvážit, zda by nebylo vhodné nahradit jej osobou ženského pohlaví.

Cílem KI je vyhledat co největší množství podobných emocí, učít ženu se v nich orientovat a přitom se snažit na ženu působit tak, aby si připadala v bezpečí.

Podle Matouška (2008a) navíc krizová intervence úspěšně plní své poslání v momentě, kdy žena chápe svoji situaci, je schopna předjímat následky a začíná autonomně uvažovat o své budoucnosti.

3.5.2. Dlouhodobá intervence z pohledu ST terapie

V následujícím oddíle se zaměřím na dlouhodobou intervenci z pohledu ST terapie. ST terapie nabízí pomoc zneužívaným ženám, pokusím se jejich poznatků využít a aplikovat je na ženy obchodované. Základním krokem začínající terapie je vytvoření individuálního terapeutického plánu. Na tom se podílí sociální pracovník s obchodovanou ženou. Společně se dohodnou na konkrétních bodech a vše zdokumentují. K plánu je dobré se v pravidelných intervalech vracet a hodnotit, zda si žena v plnění stanovených úkolů vede dobře. Jestliže jsem se u KI zmínila o důležitosti správného výběru sociálního pracovníka, u dlouhodobé intervence je třeba tuto skutečnost akcentovat. Zastávám názor, že žena, jež si prošla peklem v podobě vykořisťování převážně muži, naváže snáze kontakt s osobou ženského pohlaví. Ačkoliv jsem nenašla empirické studie, jimiž bych svoji hypotézu podpořila, dotazováním v organizacích jsem si svoji domněnku potvrdila. Většina obchodovaných žen skutečně alespoň v raných fázích léčby dává přednost sociálním pracovnícům a terapeutkám.

Terapeutický plán

Plán, na kterém se dohodne žena se svým vybraným pracovníkem, je dobré zdokumentovat. Na základě principů ST terapie je vhodné na prvním místě zmínit ženiny silné stránky a následně zprávy hodnotící ženin zdravotní a psychický stav, čili oblasti, které vykořisťování nejvíce poškodilo. Tyto dva kontrasty jsou voleny záměrně, jelikož připravují živnou půdu pro princip empowermentu. Žena se na základě svých silných i dočasně oslabených stránek má šanci identifikovat jako pravá bojovnice za přežití, a tím urychlit zánik pocitů bezcennosti a beznaděje vzhledem k budoucnosti.

Je dobré zvážit očekávanou délku terapeutického plánu. Obchodované ženy se mohou cítit na počátku terapie nejistě, zároveň mohou mít obavy z utvoření si citové vazby ke svému průvodci a následně trpět strachem, že je pracovník po uplynutí stanovené doby opustí. ST terapie navrhuje pro začátek stanovit léčebnou dobu v rozsahu 12 týdnů, s možností jakéhokoliv krácení i prodlužování. 12 týdnů se jeví jako adekvátní návrh dodávající ženě určitou jistotu dlouhodobější pozornosti a přitom nevytváří pocit, že léčba jejího traumatu bude trvat nekonečně dlouho.

Oblasti, jimž se bude pracovník se ženou intenzivně věnovat, se vyprofilují z části v počátečních dnech péče, z části s postupujícím časem. Přestože ST terapie přikládá velký význam individuálnímu přístupu a prostor pro variabilitu je široký, v této fázi své práce si již mohu troufnout odhadnout body, jimiž se bude pracovník s obchodovanou ženou v rámci ST terapie zabývat. Poškozené oblasti, které považují za závažné a dlouhodobá intervence je může vyřešit, jsou vracející se vzpomínky na událost, ztráta pocitu kontroly nad svým životem, dále neovladatelné výbuchy vzteku, sexualita a ženiny představy o jejím těle a v neposlední řadě ztráta důvěry.

Vracející se vzpomínky na událost

Vracející se myšlenky na traumatickou událost znemožňují většině obětí cítit se bezpečně a dále maří ženin pocit, že je na správné cestě za svým uzdravením. To, že žena nemůže s jistotou předpovědět, kdy se jí zneklidňující myšlenky vrátí, a dále intenzita smyslového prožívání doprovázející vracející se myšlenky, jsou dvě oblasti, které ST terapie vidí jako obtížně zvládnutelné. Přesto však nabízí techniky, které mohou ženě pomoci eliminovat vliv vracejících se myšlenek na psychiku.

Pomoci může prosté promluvení si se ženou o tom, že vracející se myšlenky jsou po otřesném zážitku běžnou praxí. Připravit ji kognitivně na skutečnost, že tyto myšlenky se budou během léčebného procesu objevovat, může snížit jejich účinek. Pracovník by si měl povšimnout

situací, které vracející se myšlenky stimulují. V tomto případě je vhodné úmyslně se takovým situacím vyhýbat. V případě, že se ženě myšlenky vracejí během rozhovoru se sociálním pracovníkem, je dobré využít nečekaně zvuku, který odvrátí ženinu pozornost. Například upustit těžkou knihu. Je možné, že efekt bude krátkodobý, je dobré se však pro začátek spokojit s každou minutou, kdy je mysl prostá otřesných myšlenek. V neposlední řadě lze navrhnout k rozptýlení myšlenek přídavné terapie, jež využívají exprese, a sice terapie výtvarné, taneční a pracovní.

Ztráta pocitu kontroly nad svým životem

Obchodované ženy unikly z prostředí, ve kterém byly zcela dány na pospas vykořisťovateli. Ten je kdykoliv mohl zbít, znásilnit nebo dát k dispozici zákazníkovi, který si po vymezený čas mohl dělat s jejich tělem, cokoliv se mu zlíbilo. Zároveň opět na vykořisťovateli záviselo, kolika zákazníkům ženu k dispozici dá, zda ji nechá vyspat nebo zda si zaslouží se najíst. Prostor, které jsem popsala, se vyznačuje totální absencí kontroly nad svým životem. Reakce žen, které si tuto absenci prožily, se různí. Některé ženy jsou přehnaně podezřivé, snaží se ověřit si sebemenší detaily, a tím se ochránit před obdobným prožitkem. Jiné jsou zcela chladné a vynakládají úsilí, aby se žádná informace a žádná skutečnost nedotkla jejich života. Další se snaží nepříjemné pocity ztráty kontroly intenzivně vytěsnit a vzít život znovu do svých rukou. O zmíněných technikách, dopomáhajících ženě zvládnout zátěž a vyrovnat se s ní, píše Flannery (1987, sec cit in Walker, 1994) kriticky. Tvrdí, že počínání pramenící z úzkosti vede k nepřirozenému vmanipulování sebe či jiných do konkrétních situací. Jejich chování je zapříčiněno ztrátou objektivit a je pro ni obtížné nechat věci přirozeně plynout. Sociální pracovník se v tomto případě pokouší ženu vrátit do reality. Vytyčí společně konkrétní body, jejichž plnění nebude ženě dělat problém, a ta si postupně začne zvykat na jejich zvládnání přirozeně. Zároveň kdykoliv se mu bude zdát, že se žena stylizuje do určité situace, upozorní ji na to velice nekriticky, nejlépe s nadsázkou a humorem.

Neovladatelné výbuchy vzteku

Mezi běžné projevy žen, jež si v sobě nesou traumatický prožitek, patří hněv, zlost i neovladatelné výbuchy vzteku. Některé ženy se zlosti poddají lehce a nedělá jim problém emoci projevit, jiné naopak síla zlostných pocitů děsí a snaží se je potlačit. Pasivní agrese se může projevovat v tendenci nevědomě ubližovat jiným osobám, čili v hostilitě. Obchodované ženy svoji bezmoc nemohly dávat během vykořisťování libovolně najevo, docházelo tedy ke střádání hněvu a nenávisti k sobě, svým vykořisťovatelům a svému osudu.

Nakumulovaná zloba se proto právě u nich často projevuje nejintenzivnějšími výbuchy vzteku. „Byly chvíle, kdy jsem shazovala jídlo ze stolu a rozbíjela, na co jsem přišla.“ Takto svůj vztek popsala ve studii Zimmermanové et al. (2006, str. 23) dotazovaná žena.

Pracovat se vztekem ženy je důležité, je třeba však zvážit dobu, kdy se mu začne sociální pracovník se ženou věnovat intenzivně. Bylo by uspěchané snažit se jej krotit na počátku intervence. Pracovník může ženu ujišťovat, že takto projevované emoce jsou normální. Dokud bude na jeho slova reagovat podrážděně, je třeba soustředit se víc na zajištění ženina pocitu bezpečí. Pracovat se vztekem lze začít v momentě, kdy žena přestane reagovat obranně a přijme klidněji slova, že intenzivní pocity, které ji ovládají, lze zvládnout. Sdělení týkající se prospěšnosti kontrolovatelného vzteku jsou důležitá. Mohou ženu pozitivně motivovat v ovládnutí svého vzteku. V momentě, kdy žena svůj vztek poprvé ovládne, je důležité její úspěch pojmut v širším kontextu a nebát se jej náležitě zveličít. Pokusit se jí tímto úspěchem dodat velikou dávku povzbuzení k dalšímu překonávání překážek. Mezi obchodovanými ženami jsou i takové, které si své prožitky nechtějí nechat pro sebe. Například bulharská žena zavlčená do Německa ve studii „Ukradené úsměvy“ (Zimmermanová et al., 2006, str. 25) říká: „Pro někoho budu možná špinavá děvka, ale pro jiné můžu být tou, která jim třeba dá dobrou radu.“ Takových nabídek žen je třeba využívat. Mohou naši oběť podpořit a podělit se s ní o svoje vlastní prospěšné a ověřené techniky zbavování se neovladatelného vzteku.

Sexualita a představy o svém těle

Svoje tělo, donekonečna prodávané a týrané, vnímají obchodované ženy negativně. „Už nikdy nebudu čistá jako dřív“, jsou často uváděné reakce (Zimmermanová, 2004, str. 20).

Pojímání vlastního těla je přitom pro budoucí sexuální, reprodukční i psychický život ženy nesmírně důležité. Je ale asi troufalé očekávat viditelné výsledky v počáteční fázi intervence. Vždyť tělo ženy, obchodované za účelem sexuálního vykořisťování, bylo hlavním a jediným důvodem jejího prodání. ST terapie chce vést ženy k opětovnému milování svého těla (Walker 1994, s. 434). Já však v tomto momentě připojuji svůj skeptický názor. Dnešní společnost dokáže svým tlakem a zveličováním kultu těla znepríjemnit vnímání sebe samé i mladé, krásné a zdravé ženě. Cíl ST terapie, a sice naučit se milovat svoje tělo, vidím u obchodovaných žen jako nereálný. Kladla bych si zde skromnější cíl, a sice pomoci obchodované ženě redukovat nenávisť ke svému tělu. Toho lze docílit mnoha strategiemi.

Obecně je využíváno zásad zdravé výživy k utvoření respektu k lidskému tělu. Obchodované ženy trpí zažívacími problémy a často je u nich pozorován výrazný úbytek hmotnosti. Zdravá strava je u nich bezpodmínečnou součástí nejen nové životní filozofie, nýbrž i základem

regenerace organismu. V momentě, kdy zdravotní stav dovolí ženě začít cvičit, je vhodné vybrat adekvátní aktivitu a tu spolu se ženou začít provozovat. Pravidelný pohyb podporuje tvorbu endorfinu, tedy hormonu, jenž může výrazně redukovat symptomy deprese.

Některé ženy se na základě svých prožitků uzavrou do sebe a budou chtít podvědomě působit neatraktivně. Tato skutečnost je pochopitelná, je ovšem nutné ji alespoň částečně odbourat a tím jí zabránit spojovat svoje tělo automaticky s nebezpečím. Sociální pracovníce se může snažit v ženě nabýt pocity ženství prostřednictvím konverzace o vonných olejích či krémech apod. Jelikož se jedná o banální, ale příjemné věci, žena by se jim mohla oddat přirozeně, bez nedůvěry a strachu.

Otázka sexuality je nadměrně citlivá, je opravdu velmi důležité spolehnout se spíše na svůj cit. Opět si zde dovolím zdůraznit, že cit především ženský. Pokud žena neměla doposud žádný problém se svým terapeutem-mužem, toto senzitivní téma si pravděpodobně bude žádat přístup ženy.

Ztráta důvěry

Absolutní ztráta důvěry nebo přinejmenším zmatek v otázkách komu důvěřovat, podezíravost a nejistota poznamenávají všední dny obchodovaných žen a zasahují do jejich vztahů, včetně vztahu se svým terapeutem. Terapie je proto vhodným místem k práci na obnovování ztracené důvěry, základem však musí být utvoření dobrého vztahu klient-terapeut.

Obchodovaná žena má za sebou takové zkušenosti, že skutečně nikdo nemůže její zdráhavý přístup hodnotit nebo dokonce proti němu vznášet námitky. Její poslední zkušenost s projevením důvěry skončila katastrofálně, navíc možná osoby, které ji prodaly, mohly být příbuzní či známé tváře. Je proto až pošetilé očekávat, že žena se sociální pracovníci, čili zcela neznámé osobě, otevře. Sociální pracovník si tuto skutečnost musí uvědomovat a o ženinu důvěru bojovat. V případě, že se mu podaří ji postupně získat, tak si jí nejenom vážit, ale časem s ní začít i pracovat. ST terapie navrhuje ve vhodných okamžicích na navázaný důvěrný vztah ženu upozornit, vyzdvihnout momenty, které k navázání důvěry vedly, a tím ženu učit důvěru rozpoznávat a navykat ji na stav spoléhání se na druhé lidi.

Využila jsem přístupů ST terapie ke zneužívaným ženám a pokusila se je aplikovat na cílovou skupinu obchodované ženy. Oblasti, jimž se bude sociální pracovník se ženou věnovat, se mohou lišit. U obchodovaných žen je však pravděpodobné, že s výše zmíněnými problémy budou během své terapie konfrontovány, proto je vhodné se na ně alespoň touto cestou připravit.

ZÁVĚR

Situace vykořisťovaných osob je velmi složitá. Na rozdíl od dob dřívějších si ti dnešní vykořisťovatelé, hnáni touhou po výtěžku, nevybírají dlouze vhodnou osobu, nýbrž jednoduše vezmou každou, kterou se jim podaří nalákat. Jelikož dnešní doba umožňuje nábor téměř neomezeného množství otroků, vykořisťovatelé berou na potřeby obětí minimální zřetel. V nelidských podmínkách doprovázených nelidským zacházením je nutí k práci či prostituci.

Ve své práci mě zajímaly především ženy sexuálně vykořisťované. Osobně se domnívám, že ženě nelze ublížit více než nucením k nepřetržité práci, při níž dochází k naprosté devastaci těla i duše. Jelikož akceptuji, že názory se mohou v této otázce lišit, dokládám svoji domněnku jasnými statistickými údaji, jež poukazují na celou řadu postižených oblastí.

Obchodovaná žena trpí rozsáhlými zdravotními i psychickými problémy. Na základě zjištění, že většině obchodovaných žen je neziskovými či mezivládními organizacemi nabídnuta dlouhodobá pomoc, jsem navrhla následující přístup k obětem sexuálního vykořisťování: akutní krizovou intervenci a dále dlouhodobou intervenci.

V rámci krizové intervence považuji za nezbytné zajistit ženin pocit bezpečí, posoudit její aktuální zdravotní a psychický stav, zhodnotit právní aspekty spojené s trestným činem obchodování s lidmi a zajistit ženě kontinuitu péče, která přirozeně spojí krizovou intervenci a pomoc dlouhodobou. Ačkoliv jsem se snažila již intervenci krizovou vidět z pohledu ST terapie, jejich principů jsem využila ve větší míře především u pomoci dlouhodobé. Pomocí ST terapie jsem se snažila navrhnout celistvý přístup, jež pomůže ženě ve znovuoobnovování ztracené důvěry, naučí ji nepoddávat se silným reakcím, především neovladatelným výbuchům vzteku a beznadějnému zoufalství. Navrhla jsem i citlivý přístup, který může sociální pracovník využít ve snaze zmírnit ženinu nenávist k vlastnímu tělu.

Svoji práci jsem psala s vírou a nadějí, že každý další příspěvek do diskuze může dopomoci ke zvýšení povědomí veřejnosti o fenoménu obchodování s lidmi. Je třeba o problému začít naplno mluvit, věřit síle informací a doufat, že zvýšená informovanost sníží počet žen, které budou potřebovat pomoc se zahojením svých traumat. Vzhledem k šíři fenoménu by brzké očekávání tohoto zvratu bylo v této době pošetilé, proto jsem svoji práci zaměřila

na poskytovanou pomoc ženám. Upřímně doufám, že přispěje ke zvýšení kvality služeb poskytovaných obchodováním ženám.

POJMY

Obchodované osoby: pravděpodobné oběti trestného činu obchodování s lidmi podle ust. § 232a odst. 2 trestního zákona. Podstatou a jedním ze základních definičních znaků obchodování s lidmi je vykořisťování, které může mít různé formy. K naplnění skutkové podstaty trestného činu musí přistoupit navíc některá z uvedených forem donucení (násilí, lest, zneužití tísně) a dále v této souvislosti trestně postižitelné jednání (např. zjednání, dopravení, zadržování).

Vykořisťované osoby: širší skupina zahrnující obchodované osoby, ale současně se vztahuje i na další osoby podrobené obdobnému porušování práv, které však nemusí nutně naplňovat i další znaky skutkové podstaty obchodování s lidmi.

Oběť: pojem, se kterým se pojí mnoho debat a dohadů v kontextu násilí páchaného na ženách. Často je argumentováno tím, že evokuje pasivní odevzdanost, což je mnohdy v hrubém rozporu se skutečnými charakteristikami obchodovaných žen. Proto v anglicky psaných dokumentech je již běžně termín „victim” nahrazován termínem „survivor”. V češtině buď termín „oběť“ zůstává,⁴⁴ nebo je nahrazován výrazem „obchodovaná osoba“.

⁴⁴ Důvodem by mohla být absence vhodného překladu. Internetové slovníky překládají anglické „survivor“ výrazy „přeživší“ či „pozůstalý“. Oba termíny zní ovšem kostrbatě. Dostupné na WWW: <<http://translate.google.cz/?hl=cs&tab=wT#en|cs|survivor>>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČR	Česká republika
ILO (International Labour Organization)	Mezinárodní organizace práce
IOM (International Organization for Migration)	Mezinárodní organizace pro migraci
KI	Krizová intervence
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
NNO	Nestátní neziskové organizace
OSN	Organizace spojených národů
PČR	Policie České republiky
PTSD (Posttraumatic Stress Disorder)	Posttraumatická stresová porucha
RE	Rada Evropy
ST	Survivor Therapy
USA	Spojené státy americké

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALES, K. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. London: University of California Press, 1999. ISBN 0-520-21797-7.
- BLACKBURN, R. *The Making of New World Slavery: From the Baroque to the Modern 1492-1800*, New York: Verso, 1997. ISBN 1-85984-195-3.
- BURČÍKOVÁ a kol. *Manuál k sociální inkluzi obchodovaných a vykořisťovaných osob*. Praha: La Strada ČR o.p.s., 2008. ISBN 978-80-254-1312-8.
- DOTTRIDGE, M. *Kids as Commodities? Child trafficking and What to do about it*. Study of International Federation Terre des Hommes. Germany: Terre des hommes, 2004. ISBN: 2-9700457-0-2.
- IOM, *The IOM Handbook on Direct assistance for victims of trafficking*. Geneva: International organization for migration, 2007. ISBN 978 92 9068 371 1.
- GIEZEN, A.E. et al. *Consistency of memory for emotionally arousing events: A review of prospective and experimental studies*. *Clinical Psychology Review*, **25**(2005): str. 935-953.
- GREEN, B.L. et al. *Outcomes of single versus multiple trauma exposure in a screening sample*. *Journal of Traumatic Stress*, 2000. 13(2): str. 271-286.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008a. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008b. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MELTZER, M. *Slavery: A World History*. New York: Da Capo Press, 1993. ISBN 0-306-80536-7.
- OBOOKATA, T. *Trafficking of Human Beings from a Human Rights Perspective. Towards a Holistic Approach*. Brill Academic Publisher, 2006. ISBN 978 90 04 15405 6.
- PHILLIPS, W. D., *Slavery From Roman Times to the Early Transatlantic Trade*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985. ISBN 0-7190-1825-0.
- PRESLOVÁ, I.; MAXOVÁ, V. a kol. *Ženy a drogy. Sborník odborné konference*. Praha: Sananim, 2009. ISBN 978-80-254-5133-5.
- RYAN, W. *Blaming the victim*. New York: Pantheon Books, 1971. ISBN 10: 0 393722264.
- SCARPA, S. *Trafficking in Human Beings – Modern Slavery*. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0-19-954190-4.
- SCHMIDBAUER, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-32-9.

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0586-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 978-80-7367-414-4

WALKER, L. E. *Abused Women and Survivor Therapy: A Practical Guide for the Psychotherapist*. Washington: American Psychological Association, 2000. ISBN: 1-55798-766-1.

Elektronické dokumenty

Internetový slovník: <http://translate.google.cz/?hl=cs&tab=wT#en|cs|survivor>

MV ČR

<<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-982041.aspx> >

<<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-definice.aspx>>

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/nucena-prace-stan.pdf>

OMELANIUK, I., /on line/. *Trafficking in Human Beings*. United Nations Secretariat, New York, 8.7.2005 (cit. 14. května 2010). Dostupné na WWW:

< http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P15_IOMelaniuk.pdf>

OSN

<http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf >

ZIMMERMAN, C., Hossain, M., Yun, K., Roche, B., Morison, L., Watts, Ch. *Ukradené úsměvy. Souhrnná zpráva o dopadech obchodu se ženami a dívkami v Evropě na tělesné a duševní zdraví*. 2006, London School of Hygiene & Tropical Medicine (LSHTM): London. Dostupné na WWW: < <http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni/219.html>>